

บทที่ 2

ทฤษฎี หลักการ แนวคิด และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเพื่อการศึกษาการดำเนินงานของชมรมครูเครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปทุมธานี ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้า และทำความเข้าใจเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในเรื่องที่ทำการศึกษาให้กระจ่างชัด ซึ่งสามารถเสนอตามลำดับต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 เครือข่ายการเรียนรู้

ตอนที่ 2 การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้

ตอนที่ 3 ภาพชมรมครูเครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปทุมธานี

ตอนที่ 4 วงจร PDCA

ตอนที่ 5 เครือข่ายการเรียนรู้ชุมชนและเครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียน

ตอนที่ 1. เครือข่ายการเรียนรู้

1. แนวคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้

แนวคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้มีพื้นฐานของความคิดที่อาจกล่าวได้ 2 นัย กล่าวคือเป็นแนวความคิดที่มีการกล่าวถึงกันมาก ในช่วงของการทบทวนแนวคิด หลักการ ของแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 เพื่อพัฒนาไปสู่แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 ซึ่งมีแนวคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้เน้นไปที่การส่งเสริมในชุมชนจัดกระบวนการเรียนรู้ ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการศึกษา แสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสาร และการรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาการอื่นๆ ในชุมชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของตนเพื่อให้พัฒนาชุมชนได้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการนั้นและหาวิธีการต่างๆ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ระหว่างชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535) และอีกนัยหนึ่ง เครือข่ายการเรียนรู้เป็นภาพสะท้อนของวิถีชีวิตของสังคมในลักษณะที่เป็นเครือข่ายสังคม ซึ่ง Mitchell (1969 อ้างถึงใน พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลักษมี, 2536) ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ อีกหลายคน

2. ความหมายเครือข่ายการเรียนรู้

โดยเหตุที่แนวคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นประเด็นการศึกษาที่มีบุคคลและหน่วยงานให้ความสำคัญ พร้อมทั้งได้พยายามนิยามความหมายไว้ อาทิคณะอนุกรรมการดำเนินการด้านโครงสร้างของระบบการศึกษาและเครือข่ายการเรียนรู้ (2533) ได้กำหนดความหมายไว้ว่า การประสานแหล่งความรู้และข้อมูลข่าวสาร การใช้ทรัพยากร และการปฏิบัติงานอย่างสอดคล้องเชื่อมโยงกัน ทั้งระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน และระหว่างหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนในระดับต่าง ๆ ตลอดจนระบบการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อสร้าง แลกเปลี่ยน ถ่ายทอดและกระจายความรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้เรียนรู้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องตลอดชีวิตตามความต้องการของบุคคลและชุมชน

ก่อนหน้านี้ เอนก นาคะบุตร (2532) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เครือข่ายที่อาศัยชุมชนเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ ประชาชนต้องเรียนรู้จากกันและกัน และจากความรู้ที่ได้จากที่อื่นแล้วขยายความรู้ให้ผู้อื่นทราบด้วยจะช่วยให้เกิดการศึกษที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของบุคคล

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2534) และวิชัย ต้นศิริ (2536) ได้ให้ความหมายว่าเป็นวิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิตแบบหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ

สุนทร สุนันทชัย (2535) และสุวัฒน์ แก้วสังข์ทอง (2536) ได้ให้ความหมายในลักษณะที่คล้ายกันว่า เป็นการเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์แหล่งความรู้ต่างๆ เข้ากันที่เป็นระบบ ให้สามารถถ่ายโยงแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันเพื่อเกิดกระบวนการเรียนรู้

กล้า สมตระกูล (2535 : 189) กล่าวถึงการจัดการศึกษาในระบบเครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึงความพยายามที่ได้หลอมรวมประสบการณ์ในการจัดการศึกษาหลายรูปแบบหลายเนื้อหา ให้เหมาะสมกับหลายกลุ่มเป้าหมาย ได้ด้วยการจัดการศึกษาให้มีระบบที่ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้ที่พิจารณาเนื้อหาสาระที่ต้องการเรียนรู้เอง และแสวงหารูปแบบวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยมีหน่วยงานของรัฐและเอกชนเป็นผู้สนับสนุน และอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียน รวมทั้งการระดมสรรพกำลังของชุมชน เพื่อช่วยเหลือชุมชนด้วยตนเอง

กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย (2536) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ว่า เป็นการเชื่อมโยงประสานความสัมพันธ์แหล่งความรู้ต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อจัดการศึกษาที่เป็นการเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนหรือองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

บุญเรือง เนียมหอม (2537) ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ว่า เป็นแนวคิดที่สร้างโอกาสในการเรียนรู้ได้ด้วยตนเองให้แก่บุคคล ชุมชนทุกระดับ ทั้งในและนอกสถาบันการศึกษา

โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ การศึกษาตลอดชีวิต ให้กับบุคคล ชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองและนำความรู้ไปพัฒนางาน อันจะนำความรู้ไปสู่ชีวิตและเศรษฐกิจที่ดีของบุคคล ชุมชนและสังคม

ในช่วงที่นักวิชาการได้มีการพูดถึงเครือข่ายการเรียนรู้มากขึ้นนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2538) ได้มีการสัมมนาระดับชาติ เรื่องเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เมื่อวันที่ 30 มีนาคม - 1 เมษายน 2538 ได้ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ในเชิงความสำคัญไว้ว่า

1. เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของคนทุกเพศทุกวัย ในลักษณะที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนต่าง ๆ
2. อาศัยองค์ความรู้เดิม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนา โดยมีการประยุกต์ใช้วิทยาการสมัยใหม่ด้วยความเหมาะสม
3. มีองค์กรชุมชนเป็นหน่วยงานของการจัดการศึกษา โดยสมาชิกในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ปัญหาของคนในชุมชนร่วมกัน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ คือ การที่ชาวบ้านรวมตัวกันขบคิดปัญหาของเขา รวมพลังแก้ปัญหา และหาผู้นำขึ้นมาจากหมู่บ้านด้วยตนเอง แล้วรวมตัวกันเพื่อมีอำนาจต่อรอง มีการต่อสู้ทางความคิด มีการเรียนรู้จากภายนอก มีการไปมาหาสู่กัน เรียนรู้ดูงานด้วยกัน จนกระทั่งเกิดเป็นกระบวนการแก้ปัญหาได้ การทำมาหากินดีขึ้น เศรษฐกิจแต่ละครอบครัวดีขึ้น

ประทีป อินแสง (2539) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ว่า หมายถึงขอบเขตแห่งความสัมพันธ์ของกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีลักษณะประสาน ติดต่อสัมพันธ์ เชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องในกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมระหว่างคนกับคน คนกับกลุ่ม และกลุ่มกับกลุ่ม

ปาน กิมปี (2540) เครือข่ายการเรียนรู้เป็นเรื่องของกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนกับกลุ่มคน หรือเรียกว่าองค์กรและแหล่งความรู้ต่าง ๆ ที่มีกระบวนการมีส่วนร่วมจนเกิดการเชื่อมโยงกัน ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และมีพลังที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชน เครือข่ายที่มีความหมายแตกต่างจากกลุ่ม ซึ่งกลุ่มมีเอกลักษณ์เฉพาะมีเป้าหมายเฉพาะไม่ได้มุ่งหวังที่จะเชื่อมโยงกับองค์กรอื่นเพื่อการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้จึงนับได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้เครือข่ายการเรียนรู้ยังมีความหมายสัมพันธ์กับการพึ่งตนเองและ

การพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากเครือข่ายการเรียนรู้เป็นพื้นฐานที่สำคัญและจำเป็นในการพึ่งตนเอง ในการแก้ปัญหาทุกคนและเป็นการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน

การศึกษาความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ดังกล่าวจะพบว่า มีทั้งที่สอดคล้อง ขยายความและเพิ่มเติม เพื่อให้เข้าใจความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ที่ชัดเจนขึ้นสามารถสรุปความหมายได้ว่า “กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จนเป็นระบบที่เชื่อมโยงกัน ส่งผลให้เกิดการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง การพัฒนา การประยุกต์ความรู้ใหม่ๆและตื่นตัวที่จะนำไปแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน”

3. กลไกการดำเนินงานเครือข่ายการเรียนรู้

แนวความคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นกระบวนการประสานสัมพันธ์ขององค์ประกอบ ที่เป็นเครือข่ายในการดำเนินงาน ภายในหลักสำคัญ 4 ประการดังนี้

1. การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ทั้งในส่วนของวิทยาการสากล และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อปรับประยุกต์ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชน และ เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ ทั้งของบุคคลและชุมชนเกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา ภายใน ชุมชน สภาพปัญหา และพัฒนาชุมชน

2. การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของบุคคล ในการตัดสินใจเลือกทางเลือก ที่เหมาะสมสำหรับแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน บนพื้นฐานของการวิเคราะห์สภาพความต้องการ และเงื่อนไขของตนเองและของชุมชน

3. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เกี่ยวกับโครงการพัฒนาชุมชนของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้ง ในภาครัฐและเอกชน รวมทั้งหน่วยอื่น ๆ ที่อยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ สามารถทราบถึงความเคลื่อนไหวของกันและกัน ในการพัฒนาชุมชนที่ตนเกี่ยวข้อง

4. การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และเงินงบประมาณ เพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ สามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกัน เพื่อการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และลดความซ้ำซ้อน และสูญเปล่าให้มากที่สุด (คณะอนุกรรมการการดำเนินการ ด้านโครงสร้างของระบบการศึกษา และเครือข่ายการเรียนรู้, 2533 : 6)

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า เนื้อหาสาระของการจัดกิจกรรมเครือข่ายการเรียนรู้นี้ เป็น กลไกที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตขึ้นในชุมชน เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนใน ชุมชน สถาบัน หรือองค์กรภายในชุมชน ซึ่งจะมีลักษณะของการเรียนรู้ 2 ลักษณะ คือ

1) การเรียนรู้โดยเอกัตบุคคล 2) การเรียนรู้โดยกระบวนการของชุมชน

ฉะนั้น เพื่อให้การดำเนินงานจัดเครือข่ายการเรียนรู้ประสบผลสำเร็จ ควรจะมีการดำเนินการ 2 ลักษณะ คือ

1. ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การเสริมสร้างกิจกรรมให้คนในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้ กระจายความรู้ตลอดจนมีการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยการวิเคราะห์สภาพและปัญหา แสวงหาทางเลือกสำหรับการแก้ปัญหา ทดลอง และสรุปผลการเรียนรู้ ซึ่งอาจทำได้ในระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง หรือชาวบ้านกับผู้นำ หรือผู้รู้ในชุมชน การดำเนินการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวนี้ ในระยะแรกจำเป็นจะต้องเรียนรู้ประสานงาน เพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมกระบวนการก่อน จนกว่าคนในชุมชนจะสามารถดำเนินการได้

2. สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ การประสานเชื่อมโยงหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน และองค์กรภายในชุมชน เพื่อให้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาคนที่เป็นสมาชิก พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่ม ในฐานะเป็นสมาชิกองค์กร โดยให้มีความต่อเนื่องประสานสัมพันธ์อย่างราบรื่น ซึ่งจะต้องมีการระดมแหล่งทรัพยากร ความรู้ วิทยากร วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ฯ เข้ามาดำเนินการ การระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ นั้น จะเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง และยืดหยุ่นตามความต้องการของแต่ละคน

4. ลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้

เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อันจะเป็นพลังที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง ครอบครัวและท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม จากการทบทวนวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการเรียนรู้ สามารถประมวลลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้ได้ดังนี้

1. เครือข่ายการเรียนรู้มีแนวคิดการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานความต้องการของประชาชน (Bottom-up) มากกว่าความต้องการของรัฐที่จะพัฒนา (Top-down) ให้ชาวบ้านมีแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง (Self-reliance) ที่อาศัยความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่จะร่วมคิด ร่วมทำ ลงมือแก้ปัญหาของตน ชุมชนของตน มากกว่าที่จะพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก ความสัมพันธ์ในแนวราบ จะเป็นความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ แนวความคิดพื้นฐานดังกล่าวจะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable development)

2. เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะการดำเนินงานที่ประชาชนมีส่วนร่วม ทั้งร่วมกันคิด ร่วมดำเนินการ โดยอาศัยองค์กรชุมชนเป็นแกนในการดำเนินการ

3. เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนทุกเพศทุกวัย มีลักษณะยืดหยุ่นในการถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และการกระจายความรู้ที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เครือข่ายการเรียนรู้เป็นกระบวนการกลั่นกรองความรู้จากภายนอก เพื่อผสมผสานกับความรู้ของชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อผสมผสานเป็นความรู้ใหม่ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน

4. เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะการระดม ผสมผสานการใช้ทรัพยากรต่างๆ ในลักษณะร่วมมือกัน เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

จากลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะเฉพาะที่จะบ่งชี้ความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ได้อย่างเด่นชัด จึงอาจสรุปเป็นหลักการของเครือข่ายการเรียนรู้ได้ดังนี้

1. คนทุกคนมีกระบวนการเรียนรู้ทั้งในลักษณะ เอกัตบุคคลและลักษณะรวมของชุมชน
2. กระบวนการเรียนรู้นั้นมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติของมนุษย์ และการเสริมสร้างกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น โดยหน่วยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกสังคม
3. การทำงานของหน่วยต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นลักษณะของการประสานสัมพันธ์กิจกรรม และระดมทรัพยากรเข้ามาร่วมกันดำเนินงานเป็นเครือข่ายกัน การดำเนินงานร่วมกันในลักษณะเครือข่าวนั้น เป็นการเชื่อมโยงการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

5. ประเภทเครือข่ายการเรียนรู้

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการเรียนรู้ มีการเสนอประเภทเครือข่ายการเรียนรู้ ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันไปแล้วแต่มุมมองของแต่ละมิติ สามารถประมวลนำมาจัดเป็นประเภทได้ดังนี้

1. แบ่งตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ วารสารการศึกษาแห่งชาติ (2536) ได้จำแนกจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ภายใต้โครงสร้างของเครือข่ายการเรียนรู้เป็น 2 ลักษณะ แบบแรกเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเอกัตบุคคล เป็นการพัฒนาบุคคลในด้านต่าง ๆ ก่อนที่บุคคลจะนำไปพัฒนา

ครอบครัว ชุมชน และสังคม ลักษณะที่สอง เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นชุมชนเป็นหลัก โดยให้การศึกษาคือเครื่องมือที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม และเศรษฐกิจของชุมชน จึงแบ่งเครือข่ายการเรียนรู้เป็น 2 ประเภทคือ

1.1) เครือข่ายการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นเอกัตบุคคลเป็นหลัก มีลักษณะของการประสานการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อขยายการให้บริการการศึกษาในระบบโรงเรียนนอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยไปยังผู้ที่ต้องการให้กว้างขวาง และสนองต่อความต้องการของบุคคลได้ รวมทั้งเพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคคลในการคิดวิเคราะห์ แก้ไขปัญหา กระตุ้นความใฝ่รู้ ตลอดจนจิตสำนึก ในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตน

1.2) เครือข่ายการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นชุมชนเป็นหลัก เป็นการกระตุ้น ให้สมาชิกใช้ศักยภาพของตนไปเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน และเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งและพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของความเข้าใจในสภาพปัญหา เงื่อนไขข้อจำกัด และความต้องการของชุมชน

2. แบ่งตามโครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ บุญเรือง เนียมหอม (2537) ได้พิจารณาถึงโครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้อาศัยความร่วมมือระหว่างบุคคล องค์กร และเทคโนโลยีการสื่อสารเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ จำแนกออกเป็น 4 ประเภท

2.1) เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างกระจายศูนย์ มีศูนย์กลางทำหน้าที่ประสานงาน แต่ภารกิจในการจัดการเรียนการสอนจะกระจายความรับผิดชอบ ให้กับสมาชิกเครือข่ายซึ่งต่างก็มีความสำคัญเท่ากัน รูปแบบนี้อาจเรียกว่า รูปแบบการกระจายความรับผิดชอบ (Distributed Network) ซึ่งจะพบได้จากเครือข่ายการพัฒนาชนบท และการเรียนรู้จากแหล่งวิทยาการของชุมชน ซึ่งอาศัยสื่อบุคคลเป็นสื่อหลัก เครือข่ายที่ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและคอมพิวเตอร์ก็ใช้รูปแบบนี้เช่นกัน

2.2) เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างศูนย์รวม มีองค์กรกลางเป็นศูนย์ประสานงาน และเป็นแม่ข่ายรวบรวมอำนาจการจัดการรวมความรู้ไว้ในศูนย์กลาง การลงทุนทั้งด้านอุปกรณ์เทคโนโลยีและกำลังคนจะอยู่ที่แม่ข่าย ส่วนลูกข่ายหรือสมาชิกเป็นเพียงผู้ร่วมใช้บริการจากศูนย์กลาง

2.3) เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างลำดับชั้น (Hierarchical Network) มีลักษณะเช่นเดียวกับแผนภูมิองค์กร การติดต่อสื่อสารข้อมูลจะต้องผ่านลำดับชั้นตอนมาก นิยมใช้ในการบริหาร การจัดการองค์กร ต่าง ๆ ซึ่งเหมาะแก่การควบคุม ดูแลระบบงาน

2.4) เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างแบบผสม คือ มีทั้งแบบรวมศูนย์ และกระจายศูนย์ซึ่งจะพบมากในการจัดการศึกษาของเรา เนื่องจากการเรียนรู้มีได้อาศัยสื่อใดสื่อหนึ่งเป็นหลัก หากแต่มีการผสมผสานกันระหว่างสื่อบุคคล และเทคโนโลยี จึงจำเป็นต้องจัดระบบเครือข่ายแบบผสม เพื่อสนองความต้องการได้อย่างกว้างขวางและตรงกับสภาพความต้องการ

3. แบ่งตามหน่วยสังคม กอบกฏาญจน์ พจนันนะชัย (2536 : 11 – 16) ได้แบ่งเครือข่ายการเรียนรู้ออกเป็น 4 ระดับ คือ

- 3.1) เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เป็นเครือข่ายระบบของครอบครัว หรือระบบของเครือญาติ ซึ่งจะมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลค่อนข้างสูง
- 3.2) เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม มองได้มีติดย่อย ๆ คือ เครือข่ายกลุ่มบ้าน และเครือข่ายการเรียนรู้ตามอาชีพ
- 3.3) เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชน เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชนกับชุมชนมีความเชื่อมโยงกัน มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยระหว่างไปเยี่ยมเยียนติดต่อกัน การประชุมตำบลของผู้นำหมู่บ้าน
- 3.4) เครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบัน สถาบันภายในหมู่บ้านที่มีความสำคัญมากก็คือ สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการศึกษา

4. แบ่งตามระดับการปกครองและลักษณะของงาน ประเวศ วะสี (2538 : 7) ได้เสนอเครือข่ายการเรียนรู้ออกเป็น 13 ประเภท 1) เครือข่ายชุมชน 2) เครือข่ายนักพัฒนา 3) เครือข่ายระดับจังหวัด 4) เครือข่ายภาครัฐ 5) เครือข่ายวิชาอาชีพ 6) เครือข่ายธุรกิจ 7) เครือข่ายสื่อสารมวลชน 8) เครือข่ายนักฝึกอบรม 9) เครือข่ายการประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้ระดับชาติ 10) เครือข่ายภาคสาธารณะ 11) เครือข่ายวิชาการ 12) เครือข่ายองค์กรนโยบายของรัฐ 13) เครือข่ายผู้ทรงคุณวุฒิ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ม.ป.ป.) ได้ทำการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการศึกษาเพื่อปวงชน กรณีศึกษาชุมชนภาคกลาง : จังหวัดสุพรรณบุรี ได้สรุปรูปแบบเครือข่ายได้ว่า

1. เครือข่ายระดับปัจเจกบุคคล เป็นการถ่ายทอดความรู้โดยอาศัย ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเป็นหลัก เช่น การถ่ายทอดความรู้เฉพาะญาติสนิท และบุคคลในครอบครัวเดียวกัน เป็นต้น

2. เครือข่ายในระดับชุมชน เป็นการถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคลที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มคน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ถ่ายทอดโดยผู้นำชุมชน ให้กับชาวบ้าน หรือให้กับสมาชิกของกลุ่มที่ประกอบอาชีพเดียวกัน

3. เครือข่ายในระดับองค์กร เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากหน่วยงานต่าง ๆ โดยอาจผ่านเข้ามาทางผู้นำกลุ่มหรือสมาชิกในกลุ่ม เช่น ครู พระสงฆ์ ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือความสัมพันธ์ของเครือข่ายการเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ นี้ ต่อมาได้พัฒนาเป็นแนวคิดในลักษณะพหุภาคีซึ่งไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะเรื่องของการเรียนรู้เท่านั้น

อย่างไรก็ตามการกล่าวถึงเครือข่ายการเรียนรู้นั้นเป็นการกล่าวถึงความสัมพันธ์ของบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม และกลุ่มกับกลุ่ม ในเชิงการเรียนรู้ร่วมกันอย่างใกล้ชิดในประเด็นใดประเด็นหนึ่งซึ่งไม่เพียงแต่การแก้ปัญหาเท่านั้นแต่ยังหมายรวมไปถึงการเรียนรู้อื่นๆ ของชุมชนด้วย

จากการทบทวนองค์ความรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้ สามารถสรุปแนวคิดได้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นกระบวนการเรียนรู้ จนเป็นระบบที่เชื่อมโยงกัน ก่อให้เกิดการพัฒนา การประยุกต์ความรู้ใหม่ ๆ และตื่นตัวที่จะนำไปแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากการเริ่มก่อตัวเป็นกลุ่มชุมชน มีการเชื่อมโยงกันระหว่างองค์กร ที่จะร่วมคิด ร่วมสนทนา ให้ความสนใจในประเด็นปัญหาาร่วมกัน จนเกิดมีองค์กรต่าง ๆ เข้ามาร่วมสร้างกิจกรรมการส่งเสริมกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนขึ้น จนกระทั่งแผนการพัฒนากิจการปัจจุบันได้มองเห็นว่าเครือข่ายการเรียนรู้จะเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะสร้างกระบวนการเรียนรู้ ให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชนร่วมกัน

6. กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

6.1) รูปแบบการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

วิจิต นันทสุวรรณ (2339) ได้กล่าวถึงการสร้างเครือข่ายชาวบ้านว่า การสร้างเครือข่ายการพัฒนาเน้นที่ชาวบ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของการทำงานที่ให้ความสำคัญมากที่สุด เพราะความสำเร็จหรือล้มเหลวของเครือข่าย เริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริงของชาวบ้าน ดังนั้นองค์กรเอกชนจึงต้องรู้สภาพ คือ ต้องมีข้อมูล ทั้งข้อมูลในด้านศักยภาพ และข้อจำกัดของชาวบ้าน ในพื้นที่เป้าหมายการทำงานจึงต้องเริ่มต้นและทำอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

1. กำหนดเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายหรือประชาชน มี 2 ประเด็นที่ต้องกำหนด คือพื้นที่และประเด็นการพัฒนา ซึ่งอาจจะถูกกำหนดโดยโครงการหรือแผนงาน การกำหนดกลุ่มเป้าหมายควรจะเป็นดังนี้

1.1) กลุ่มพื้นที่เป้าหมาย ตามแผนงานหรือโครงการซึ่งจะมีงานส่งเสริม โดยตรงเขตพื้นที่เป้าหมาย (หรือท้องถิ่น) ซึ่งรวมถึงพื้นที่รอบ ๆ มาร่วมกระบวนการ

1.2) ประเด็นงานหลัก เช่น การศึกษาประเด็นงานสิ่งแวดล้อม กองทุนหมู่บ้าน เกษตรกรรมยั่งยืน ทัศนกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2. การสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กระบวนการสำรวจและค้นหา ข้อมูลพื้นที่เป้าหมาย มีวัตถุประสงค์อันดับแรก เพื่อตอบสนองการปฏิบัติงานในพื้นที่ จึงต้องทำข้อมูลอย่างเป็นกระบวนการที่มีใช่เป็นการเก็บข้อมูลเพื่อให้รู้เท่านั้นกระบวนการงานข้อมูลดังกล่าวต้องรวมถึง

2.1) การสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อาจจะมีอยู่แล้วหรือจำเป็นต้องทำการวิจัยเพื่อประมวลความรู้ที่กระจัดกระจายอยตามหน่วยงานและบุคคลฝ่ายต่างๆเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับองค์กรและบุคคล ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานเกษตรหรือประเด็นที่ถูกกำหนดไว้ตามขั้นตอนแรก เช่น มีผลการศึกษาผู้รู้ชาวบ้านต่าง ๆ หรือองค์กรชุมชนที่มีประสิทธิภาพในท้องถิ่นที่หน่วยงานอื่นทั้งรัฐและเอกชนศึกษาไว้แล้ว หรือไม่มีผลงานวิจัยในประเด็นงานที่เกี่ยวข้องอยู่ไหนบ้าง เป็นต้น

2.2) การค้นหาแหล่งข้อมูล ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภท คือผู้รู้ชาวบ้านและองค์กรชุมชนในพื้นที่เป้าหมายและท้องถิ่น เพื่อถอดประสบการณ์และความรู้ของผู้รู้ชาวบ้านในด้านต่างๆ กิจกรรมต่างๆ เพื่อทราบศักยภาพและข้อจำกัดที่มีอยู่ในพื้นที่ ผู้รู้ชาวบ้านที่ความรู้ความสามารถจะเป็นครูให้กับชาวบ้านในพื้นที่ องค์กรชุมชนที่รูปแบบ และวิธีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ จะเป็นตัวแบบของการจัดการงานพัฒนา

2.3) การศึกษาเฉพาะกรณี คือการเก็บประสบการณ์ของผู้รู้ และองค์กรชุมชนที่ผ่านขั้นตอนที่ 2 โดยการสังเกต สัมภาษณ์ แลกเปลี่ยนความคิด และการทำงานร่วมกัน เมื่อเกิดการรวบรวมบันทึกข้อมูลเหล่านี้แล้ว ความคิดและประสบการณ์ซึ่งอยู่ในตัวชาวบ้าน และได้รับการยกระดับให้เป็นความรู้ของสังคม และความรู้ของสังคมชนิดนี้จะมีพลังต่อการเปลี่ยนแปลง ต่อการพัฒนามากกว่าความรู้ในเชิงวิชาการและทฤษฎี เพราะเป็นความรู้ที่สื่อสารกับชาวบ้านได้ง่าย และมีพลังกระตุ้นจิตใจของชาวบ้านมากกว่าความรู้ชนิดอื่น ๆ

3. กระบวนการเครือข่าย หัวใจของกระบวนการสร้างเครือข่าย คือ ต้องมีการปฏิบัติและการสรุปประสบการณ์ปฏิบัติ (Action - Reflection) ของชาวบ้านและองค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในการปฏิบัติกิจกรรมในกระบวนการเครือข่าย มีดังนี้

3.1) การคัดเลือกผู้นำ คัดเลือกผู้นำจากข้อมูลที่ได้รับในกระบวนการสำรวจค้นหาเน้นที่ผู้รู้และองค์กรชุมชน ที่มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ เพราะนี่เป็นขั้นตอนการดึงศักยภาพของท้องถิ่นออกมา เปิดโอกาสให้ศักยภาพของชาวบ้านได้แสดงออก และพัฒนาศักยภาพ เพื่อการแก้ปัญหาและเอาชนะข้อจำกัดที่มีอยู่ในชุมชนและท้องถิ่น และแน่นอนว่าผู้รู้ชาวบ้าน และองค์กรชุมชนที่ผ่านการเลือกสรรนี้ จะมีบทบาทหลักในกระบวนการ

3.2) การจัดเวทีชาวบ้าน โดยชาวบ้าน (ผู้รู้) และองค์กรชุมชน (ผู้นำองค์กร) ที่ได้รับคัดเลือกเข้าร่วม ประเด็นแรกของเวทีชาวบ้าน คือ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยผู้นำชาวบ้านโดยการนำเสนอข้อมูล จากการกระบวนการสำรวจและค้นหา ทั้งข้อมูลภาพรวมและรายงานการวิเคราะห์ที่ให้เวทีชาวบ้านได้เรียนรู้ความเป็นจริงของตนเองขยายความรับรู้ของชาวบ้านจากรู้อะดับหมู่บ้านของตนเองมาเป็นรู้อะดับท้องถิ่น รู้ว่ามีปัญหาอะไรมีข้อจำกัดตรงไหน มีความรู้ความสามารถอะไรบ้าง ให้ข้อมูลผ่านการวิเคราะห์ของผู้นำชาวบ้าน ซึ่งจะมีการตรวจสอบสรุปจากการวิเคราะห์ขององค์กรด้วย ประเด็นที่สอง คือ การเรียนรู้จากผู้รู้ชาวบ้าน ซึ่งมาจากท้องถิ่นนั้นหรือมาจากท้องถิ่นอื่น ในประเด็นที่เราต้องการนำมาเสนอเพื่อให้ชาวบ้านต่อความคิด ต่อประสบการณ์ให้รับรู้กว้างไปกว่าระดับท้องถิ่นของตน ประเด็นที่สาม คือการเรียนรู้ความคิดและประสบการณ์ ในการจัดการงานพัฒนาของตนเองโดยการรวมตัวเป็นเครือข่าย โดยผู้รู้หรือผู้นำเครือข่ายจากพื้นที่ที่มีความใกล้เคียงในปัญหาการดำรงชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นเป้าหมาย จุดเน้นนั้นอยู่ที่ตัวแบบการทำงาน เครือข่ายจากภายนอกท้องถิ่น เวทีชาวบ้านอาจจะจัดหลาย ๆ ครั้งต่อเนื่องกัน เพราะเนื้อหาทั้งสามประเด็นที่กล่าวถึง ชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายจะเรียนรู้ควบคู่กับการเรียนรู้เชิงประจักษ์ ที่ได้จากการเห็นด้วยตา สัมผัสด้วยมือ หรือการศึกษาดูงานในพื้นที่ที่เป็นตัวแบบงานโดยตรง

3.3) การวางแผนงานพัฒนา การได้คิดได้แสดงออกถึงความคิดเห็นของตนเองในเวทีชาวบ้าน กิจกรรมที่จะทำมาจากความคิดที่สอดคล้องกับศักยภาพของชาวบ้าน การทำกิจกรรมในพื้นที่นั้น

3.4) การจัดตั้งองค์เครือข่าย แม้เมื่อมีการวางแผนการทำงานและลงสู่การปฏิบัติแล้ว เวทีชาวบ้านยังต้องทำอย่างต่อเนื่อง เพราะเวทีชาวบ้านจะเป็นที่พบปะหารือร่วม

กันในงานอย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการสรุปประสบการณ์จากการปฏิบัติและพัฒนาารูปแบบวิธีการบริหาร

4. การเชื่อมประสาน ในกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายชาวบ้าน บทบาทขององค์กรและบุคลากร คือการเชื่อมประสานดังที่กล่าวถึงตั้งแต่ต้น เราจะพบว่าในทางปฏิบัติการเชื่อมประสานจะเน้นที่ทรัพยากร 3 ด้าน คือ คน ความรู้ ทรัพยากร

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งได้ให้แนวทางการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ดังนี้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539) กล่าวถึงการสร้างเครือข่ายระหว่างคนกับคนว่า มนุษย์ต้องขัดกับมนุษย์ การเห็นหน้ากัน การขัดเกลากายสังขม (Socialization) โดยการเห็นใจกัน ฟังพาคาศัยกัน มีสุขมีทุกข์ด้วยกันยังเป็นสิ่งจำเป็น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ม.ป.ป.) ได้วิจัยและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการศึกษาเพื่อปวงชน กรณีศึกษาชุมชนภาคกลาง : จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญา ซึ่งเป็นพื้นฐานการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้มี 4 ประการดังนี้

1. การถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว เป็นวิธีการถ่ายทอดโดยการบอกกล่าวกับบุคคลที่เป็นญาติสนิทกัน เพื่อนสนิทหรือเป็นลูกหลานอยู่ในครอบครัวเดียวกันจะไม่ยอมถ่ายทอดให้กับคนอื่นที่ไม่ใช่ญาติหรือเพื่อนที่สนิทกัน ความรู้ต่างๆชาวบ้านถือว่าเป็นความลับที่คนจะรู้ไม่ได้ เช่น ความรู้ในเรื่องการเกษตร การปลูกพืชพันธุ์ใหม่ เทคนิคการดูแลรักษาให้ได้ผลผลิตดี ราคาสูง เป็นต้น

2. การถ่ายทอดโดยการรวมกลุ่มกัน เป็นวิธีการที่ขยายผลได้และแพร่หลายทั่วไป เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม เช่น ชุมชนหนองบัวหลวง ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะมีผู้นำที่ดี ชาวบ้านสามัคคีกัน กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงจะประสบผลสำเร็จ

3. การทดลองปฏิบัติโดยซักถามคนอื่น เป็นการถ่ายทอดความรู้ และมีความเสี่ยงสูงเนื่องจากผู้ทดลองต้องมีลองผิดลองถูก และทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จ เช่น กรณีของ นายเส็งชาวบ้านชุมชนหนองน้ำขาว ได้ลงทุนทำสวนปลูกผักสวนครัวตามแบบอย่างคนบ้านแพ้ว

ที่อพยพเข้ามาทำสวนในชุมชนหนองน้ำตาล โดยนายเส็งไม่มีประสบการณ์ในการปลูกผักมาก่อน เป็นการลองทำโดยขาดความรู้ในเรื่องการผลิต การตลาด และขาดการแนะนำจึงประสบความล้มเหลว

4. การทดลองปฏิบัติโดยการพูดคุยแลกเปลี่ยน ค้นคว้าจากเอกสาร ซึ่งพบว่าวิธีนี้ประสบความสำเร็จดีกว่า การทดลองทำตามคนอื่นโดยขาดความรู้และประสบการณ์

6.2) รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539) ได้กล่าวถึงการสร้างเครือข่ายว่า สามารถกระทำได้โดยการจัดเวทีชาวบ้าน เชิญผู้รู้ชาวบ้านเก่ง ๆ และประชาชนที่สนใจมาพบกันให้โอกาสเขาได้แลกเปลี่ยนข้อมูลเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ได้คบหาสมาคมกัน เป็นเครือข่ายเติบโตกว้างขวางมาก ตั้งกองทุนหมู่บ้าน ยืมเงินกันได้ด้วยความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันการประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์ ทางโทรทัศน์ เราเพียงสนับสนุนเขาได้เป็นข่าว ถ้าทำอะไรแล้วได้รับการยกย่องโดยสื่อมวลชน เพื่อให้สังคมได้รู้ว่าพวกเขามีคุณค่าอย่างไร เก่งอย่างไร เขาก็ชื่นใจมีกำลังใจ ใครประสบความสำเร็จเรื่องอะไร เขาก็จะอ่าน เราเอามารวมตีพิมพ์ให้เขาก็จะดีใจ บางคนทำไม่ได้ แต่เราช่วยเติมเต็ม โดยเป็นสื่อกลางให้เขาได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน จากการเผยแพร่ แล้วทำให้เขาเกิดกำลังใจ

คำหมาน คนไค (2539) ได้กล่าวใน ร่างแหแห่งการเรียนรู้ว่า การสร้างและการจัดระบบเครือข่ายการเรียนรู้ ควรจะเป็นดังนี้

1. การสำรวจและประมวลแหล่งความรู้ โดยแยกประเภท ระบุลักษณะ สภาพ สถานที่ตั้ง ประเภทของความรู้ที่ให้บริการ ระยะเวลาที่ให้บริการ กลุ่มเป้าหมายที่สามารถรับบริการ ค่าใช้จ่ายและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ประเภทพิพิธภัณฑ์ ระบุว่าพิพิธภัณฑ์อะไร ตั้งอยู่ที่ไหน ไปมาที่นั่นโดยวิธีใด เปิดให้บริการเวลาใด เสียค่าใช้จ่ายหรือไม่ ให้ความรู้ด้านใด เป็นต้น

2. สร้างความเชื่อมโยงโดยตรงและโดยอ้อมระหว่างแหล่งความรู้ประเภทเดียวกัน และระหว่างความรู้ต่างประเภท เช่น เชื่อมโยงในการเข้ารับบริการ เชื่อมโยงในเนื้อหาความรู้ เชื่อมโยงในการรับรองมาตรฐานคุณภาพการเรียนรู้

3. เป็นศูนย์การประสานและร่วมมือกันของแหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้บริการด้านการศึกษาแก่ประชาชน หากมีความจำเป็นต้องกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ แนวทาง และระเบียบปฏิบัติ ก็อาจกำหนดขึ้นแต่ต้องมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความร่วมมือประสานงานอย่างคล่องตัวไม่ใช่เพื่อสะกิดกันการดำเนินงาน

4. ใช้สื่อและวิทยาการที่เหมาะสมในการเผยแพร่ความรู้และข่าวสาร และก่อให้เกิดการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อประเภทอิเล็กทรอนิกส์ และสิ่งพิมพ์ เช่น โทรทัศน์ วีดิโอ คอมพิวเตอร์ หนังสือพิมพ์ และหนังสือต่าง ๆ ที่สื่อสารผ่านดาวเทียม และสื่ออิเล็กทรอนิกส์

5. สํารวจและประมวลบุคลากรที่เป็นภูมิปัญญาทุกระดับของท้องถิ่น โดยแยกประเภทระบุชื่อสถานที่อยู่ ประเภทความชำนาญ ฯลฯ เผยแพร่ข้อมูลดังกล่าวไปทั่วเครือข่าย เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายรับรู้ จัดประชุมเป็นครั้งคราว เพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน ความสัมพันธ์ และความร่วมมือในการให้บริการด้านการศึกษาแก่ประชาชน

6. อำนวยความสะดวกให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย สามารถรับบริการการศึกษาจากแหล่งความรู้ เช่น เผยแพร่ตารางการออกอากาศ และการเผยแพร่ของสถานีโทรทัศน์ จัดยานพาหนะรับส่ง ไปยังแหล่งความรู้ตามความเหมาะสม ลดขั้นตอนและระเบียบวิธีการรับบริการลง เพื่อให้เกิดความสะดวกขึ้น

7. กำหนดมาตรฐานคุณภาพของความรู้ที่ได้รับจากแหล่งต่างๆ เท่าที่จะทำได้ และในที่สุดก็อาจจะได้มาตรฐานกลางของความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ทั้งนี้ให้เน้นการปฏิบัติจริง และทำจริงมากกว่าหลักฐานจากเอกสาร

ปรียานุช จริยวิทยานนท์ (2539) กล่าวถึงยุทธศาสตร์สำคัญในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ในการร่วมพัฒนาชุดวิชาสำหรับใช้เพื่อเสริมการเรียนรู้ ของนักศึกษาทางไกลสายสามัญทุกระดับ ตั้งแต่ประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นการสร้างเครือข่ายประเภทบุคคลและประเภทหน่วยงานว่า การที่จะทำให้เครือข่ายยั่งยืน และทำงานด้วยอย่างมีความสุข ทำได้โดยประสานงานกับเครือข่ายทั้งรายบุคคลหรือหน่วยงาน มีการปรึกษาหารือกันในรูปแบบไม่เป็นทางการ เช่น การพบปะหารือกันเป็นครั้งคราว เป็นทางการ โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการ มีการวางแผนร่วมกัน เพื่อให้เครือข่ายมีอิสระในการผลิตสื่อและพึงพอใจในรูปแบบการทำงานร่วมกัน

เสรี พงศ์พิศ และคณะ (2538) ได้ทำการศึกษารวมกลุ่มองค์กรชาวบ้าน ระดับจังหวัดที่นครราชสีมา และบุรีรัมย์ พบว่า เกิดขึ้นจากการได้เรียนรู้ประสบการณ์ขององค์กรชาวบ้านในภาคใต้ เป็นครั้งแรกที่กลุ่มออมทรัพย์ในจังหวัดทั้งสองนี้ได้รู้ว่า มีทางเลือกอื่นในการจัดการกลุ่มออมทรัพย์ ไม่ใช่ต้องเอาเงินออกไปฝากธนาคารแล้วกู้ยืมเงินธนาคารมาใช้อย่างที่หน่วยงานของรัฐบอก แต่พวกเขาสามารถดำเนินการกู้ยืมออมของตนเอง นำดอกเบียที่ได้ไป

ปันผล และการสร้างสวัสดิการให้สมาชิกเป็นทุนการศึกษาชุมชน การรวมกลุ่มเครือข่ายองค์กรชาวบ้านระดับจังหวัดเกิดขึ้น เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ และช่วยเหลือกันในการหาทางเลือกใหม่ในการพัฒนาชุมชน ตัวแทนองค์กรสมาชิกชุมชนกันทุกเดือน จัดการศึกษาดูงาน การฝึกอบรมตามที่คณะกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มต่างๆ ร่วมกันคิดและดำเนินการ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นตัวประสานเกื้อหนุน (facilitator)

เจือจันทร์ จงสถิตอยู่ (2533) ได้สรุปแนวคิด และรูปแบบตลอดจนวิธีการของการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. คนมีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต จากปิรามิดของวงการศึกษาชี้ให้เห็นว่า คนที่เข้าไปอยู่ในระบบการศึกษาเป็นคนส่วนน้อยและอยู่ในเมือง ส่วนคนที่อยู่นอกระบบการศึกษาส่วนใหญ่เป็นคนชนบท จึงควรให้ความสำคัญแก่กลุ่มหลังนี้เป็นพิเศษ

2. การจัดการศึกษาตามหลักการจัดการศึกษาทั้ง 4 ประการคือ ความกว้างขวาง และเป็นธรรมชาติกลมกลืน ความสอดคล้อง และความหลากหลายนั้น ถ้าจะจัดให้มีประสิทธิภาพและสามารถตอบสนองความต้องการเรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างแท้จริงแล้ว ต้องอาศัยกลไกนอกระบบราชการเพิ่มขึ้น โดยเน้นการให้คนในชุมชนจัดการศึกษาของตนเองขึ้น (People Education) คือ การศึกษาที่ให้ชาวบ้านจัดการศึกษาด้วยตนเอง เพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาศักยภาพของตนเอง หรือเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ

3. เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้นั้นแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

3.1) Transmission of Knowledge หรือ Process of Knowledge เป็นการเรียนรู้ที่มีครูมายืนหน้าชั้นแล้วถ่ายทอดความรู้ ซึ่งระบบนี้มีทั้งข้อดีและเสีย

3.2) Individualized หรือ Self-Directed Learning คือการเรียนด้วยตัวเองไปแสวงหาเอง เช่น ค้นคว้าหาหนังสืออ่านเอง

3.3) Interaction Process คือกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งทั้งครูและนักเรียนจะต้องเรียนร่วมกัน ชุมชน คือห้องเรียนทั้งผู้ที่เข้าไปช่วย และชาวบ้านต้องมีความเสมอภาคในการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

4. การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ต้องอยู่บนพื้นฐานที่ว่า จะให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกคนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ไม่จำกัดเรื่องเพศ วัย และอายุ การสร้างเครือข่ายจะต้องยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง และควรสร้างจากเบื้องล่างขึ้นไป

5. การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ควรมอง 2 ระดับ คือ เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน และเครือข่ายการเรียนรู้นอกชุมชน สิ่งที่จะต้องเน้น คือ ตัวแม่ข่ายในชุมชน ซึ่งหมายถึงผู้นำหรือผู้ดำเนินการเกี่ยวข้องอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นศูนย์การเรียนรู้ หรือแม่ข่าย (Nucleus) โดยแม่ข่ายนี้เป็นได้ทั้งตัวบุคคล เป็นตัวห้องเรียน เป็นตัวบ่งกิจกรรมจากศูนย์ หรือแม่ข่ายจะทำให้เกิดการแตกตัวของแม่ข่ายต่อไป นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายยังต้องคำนึงถึงเนื้อหาสาระและองค์กรด้วย

6. ในการสร้างรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ จะต้องพิจารณาองค์ประกอบ ผู้เรียน สถานที่เรียน วิธีเผยแพร่ความรู้ เครื่องมือที่ใช้ในการเผยแพร่ความรู้ และการวัดและประเมินผล เป็นต้น

7. นอกเหนือจากองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้ว การพัฒนาเครือข่ายของการเรียนรู้ ต้องคำนึงปัจจัยต่าง ๆ อีกคือ

7.1) ต้องให้มีการกระจายอำนาจการศึกษาในชุมชน และให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและความต้องการของตัวเองอย่างแท้จริง

7.2) การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ควรเลือกคนที่มีลักษณะความเป็นผู้นำที่จะถ่ายทอดความรู้ต่อไป

7.3) พื้นที่ใดที่มีการดำเนินงานอยู่แล้ว รัฐควรส่งเสริมให้มีการดำเนินการต่อไป โดยไม่ต้องลงมือทำเองทั้งหมด ถ้าพื้นที่ใดยังไม่มีมีการดำเนินการ ควรองค์กรใดองค์กรหนึ่งที่จะไปช่วยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้

7.4) การดำเนินงานของรัฐ รวมทั้งบทบาทของนักวิชาการ/นักพัฒนา ควรจะทำหน้าที่เป็น Catalyst หรือ Facilitator คือกระตุ้นให้ประชาชนคิด วิเคราะห์ และแก้ปัญหาด้วยตนเองทำการส่งเสริมโดยการจัดหาแหล่งความรู้ตลอดจนให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ

7.5) ปรับบทบาทของสถาบันการศึกษาและครูเสียใหม่จากบทบาทผู้สอน ผู้จัดการให้เน้นบทบาท Sponsor ด้วยการให้บริการการวิจัยและการเรียนรู้ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น

7.6) ปรับโยงการศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียนและระบบการศึกษาของชาวบ้าน จะทำให้เนื้อหาสาระของกระบวนการเรียนรู้สอดคล้องต่อวิถีชีวิต และปัญหาของท้องถิ่นได้มากขึ้น (เจือจันทร์ จงสถิตย์อยู่ 2539)

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2535) ได้กล่าวไว้ว่า แนวทางการดำเนินงาน เครือข่ายการเรียนรู้ มีหลักการที่สำคัญ คือ

1. การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ทั้งในส่วนของวิทยาการสากล และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งของบุคคล และชุมชน เกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่ สืบทอดกันมาภายในชุมชน สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน และสามารถปรับใช้ วิทยาการสากลให้เหมาะสมกับการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน

2. เรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ปัญหาของคนในชุมชนร่วมกัน

วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540) ได้วิเคราะห์ กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ พบว่ามี 4 ขั้นตอน คือ

1. การเกิดเครือข่ายการเรียนรู้เกิดทั้งจากภายในองค์กรและภายนอกองค์กร

1.1) เกิดจากภายในองค์กร โดยบุคคลในองค์กร ได้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ๆ จากบุคคลภายนอกชุมชน แล้วรวมตัวกันสร้างเครือข่ายขึ้นให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชน

1.2) เกิดจากภายนอกองค์กร โดยบุคคลภายนอกองค์กรทั้งจากตัวแทนองค์กร ภาครัฐและองค์กรภาคเอกชนเข้าไปสำรวจข้อมูล ประมวลผล แยกประเภทข้อมูล แล้วจัดเวที เสวนาแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ ความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกันของบุคคลในชุมชน ตาม สภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นแล้วเกิดเป็นองค์กรเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนนั้น

2. การประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ กระทำได้หลายวิธีการแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสภาพของเครือข่าย เช่น การประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกเครือข่ายได้รับรู้ข่าวสารข้อมูล กิจกรรมความเคลื่อนไหวของเครือข่าย การคบหาสมาคมกันของสมาชิกทั้งในชุมชน และภายนอก ชุมชน การประสานร่วมมือในการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ ครุภัณฑ์ อาคาร งบประมาณ ร่วมกันของเครือข่ายหนึ่งกับอีกเครือข่ายหนึ่ง ทำให้เกิดการประสานงานร่วมมือกันมาก

3. การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ นอกจากการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารกิจกรรม ของเครือข่ายทางสื่อมวลชนให้เครือข่าย ได้รู้ความเคลื่อนไหวซึ่งกันและกันแล้ว การขยายเครือข่าย ก็สามารถกระทำได้โดยการจัดประชุมสัมมนา ศึกษาดูงานการจัดกิจกรรมการถ่ายทอดแลกเปลี่ยน กระจายความรู้ ให้เกิดความร่วมมือซึ่งกันและกัน จนเกิดการรวมตัวเป็นองค์กรเครือข่ายการเรียนรู้ เดียวกัน ทั้งเครือข่ายในแต่ละเรื่อง และเครือข่ายร่วมหลายเรื่องเป็นเครือข่ายเดียวกัน บางเรื่อง ก็มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ในแต่ละจังหวัด เช่น เครือข่ายสภาวัฒนธรรมจังหวัด เป็นต้น

4. การดำรงอยู่เครือข่ายการเรียนรู้ การที่จะให้เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดแล้วดำรงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน มีกิจกรรมที่บุคคลหน่วยงานต่าง ๆ ได้เสนอได้ไว้ สรุปได้ดังนี้ การจัดให้สมาชิกได้พบปะกันเป็นระยะอย่างสม่ำเสมอทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสนับสนุนการจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน ปลุกฝังให้สมาชิกมีความสำนึกในความเป็นเจ้าขององค์กรและห่วงใยทรัพยากรท้องถิ่น ตลอดจนผู้นำเครือข่ายจะต้องรักษากฎระเบียบที่สมาชิกร่วมกันตกลงให้เคร่งครัด เป็นต้น

โดยสรุป รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ควรเป็นรูปแบบที่เป็นธรรมชาติอาศัยความคุ้นเคย ติดต่อกันและแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน มีการปฏิบัติและสรุปประสบการณ์การปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างเครือข่ายให้เข้มแข็ง ให้องค์กรชุมชนในการขยายเครือข่าย และรวมพลังสร้างอำนาจต่อรอง

ปัญหาและอุปสรรคของการสร้างเครือข่าย

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 100) ได้สรุปจากกรณีการสร้างเครือข่ายสภาตำบลได้บทเรียนจากสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย ได้พูดถึงปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายดังนี้

- สมาชิกเห็นผลประโยชน์ในวงจำกัดเฉพาะกลุ่มตน
- ขาดการวิเคราะห์ความจำเป็นร่วมกันในการออกไปสัมพันธ์กับภายนอก และการช่วยเหลือผู้อื่น

- การตัดสินใจขึ้นอยู่กับกลุ่มเดียว
- สมาชิกยังไม่เข้าใจวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงาน

วิเชียร แสงโชติ (2540 : 114) กรณีเครือข่ายองค์กรชุมชนได้ตั้งข้อสังเกตของเครือข่ายการเรียนรู้ว่า ขาดความต่อเนื่องและขาดพลัง ส่วนเครือข่ายอำนาจต่อรอง มักถูกสร้างภาพให้สาธารณชนเห็นว่าเป็นกลุ่มที่เห็นแก่ตัว เป็นเครื่องมือของนักการเมือง ทำให้ขาดความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาของตน และเครือข่ายอำนาจต่อรองจะต้องได้รับการต่อต้านจากผู้เสียผลประโยชน์ และถ้าโดยเหตุผลแล้ว ผู้สูญเสียผลประโยชน์ไม่สามารถสู้ได้ด้วยเหตุผล ก็ใช้ความรุนแรง เพื่อสลายอำนาจต่อรองของเครือข่าย

วิชัย ต้นศิริ (2539 : 65) ได้พูดถึงการจัดตั้งหรือส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้ว่าจะต้องเชื่อมโยงและติดต่อกัน เหมือนไฟฟ้าหรือสายโทรศัพท์ ซึ่งในเครือข่ายประชาชนต้องสร้างพลังทั้งเครื่องส่ง ข้อมูลที่จะส่ง และเครื่องรับ สิ่งที่เป็นห่วงคือ เครื่องรับ ซึ่งหมายถึงภาคประชาชนที่ต้องมีทัศนคติและแรงจูงใจที่อยากเรียนรู้ด้วย ซึ่งในความเป็นจริง ทั้ง 3 ส่วน ต้องไปพร้อมกัน

เอนก นาคะบุตร (2538 : 49) ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงไปของปัญหาที่จะรุนแรงและซับซ้อนขึ้น องค์ความรู้ที่จะเป็นแบบองค์รวมมากขึ้น เพราะฉะนั้นเครือข่ายของชุมชนจะต้องปรับตัว ทำองค์ความรู้การจัดการ และเทคนิควิธี ซึ่งถ้าไม่ได้รับการปรับตัวที่จะเท่าทันอาจทำให้เป็นปัญหาและอุปสรรคได้ในการทำงานเครือข่าย

จากการศึกษาเอกสารพบว่า ปัญหาของการสร้างเครือข่าย ยังมีในเรื่องของการประสานงาน เพราะว่าเครือข่ายจำเป็นต้องมีรูปแบบขององค์กรเพื่อการประสาน ทั้งนี้เพื่อความชัดเจน และความเป็นไปได้ในการประสานงาน การขาดความต่อเนื่องของกิจกรรม เนื่องจากลักษณะเครือข่ายนั้น มีความเป็นโครงสร้างน้อยกว่ากลุ่มหรือองค์กร ทั้งยังเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มที่อยู่ห่างไกล การขาดความต่อเนื่องในกิจกรรม อาจทำให้เป็นปัญหาได้ นอกจากนั้นยังมีสวนของแรงจูงใจของสมาชิกที่ต้องเป็นทั้งผู้รับและผู้ให้ ในขณะเดียวกัน ถึงแม้ว่าอาจจะไม่สามารถเลือกสมาชิกที่มีคุณสมบัติครบถ้วนได้ แต่ก็สามารถมีมาตรการสร้างสรรคให้เกิดความครบถ้วนสมบูรณ์ได้

กล่าวโดยสรุป เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึงการรวมกันเพื่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ดำเนินการด้วยวิธีการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนกระจายความรู้ กระตุ้นความคิดเพื่อการแสวงหาความรู้ การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เครือข่ายที่จัดตั้งอาจเป็นรูปแบบตามจุดมุ่งหมาย ตามโครงสร้าง ตามสังคมที่ตั้ง โดยรูปแบบของการสร้างเครือข่าย ต้องมีการกำหนดเป้าหมาย ศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายที่เป็นมาตรฐาน การเชื่อมประสาน มีการขยายเครือข่ายและการดำรงอยู่ของเครือข่าย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาการดำเนินงานของชมรมครูเครือข่ายปฏิบัติการเรียนรู้ ซึ่งถือเป็นเครือข่ายการเรียนรู้อย่างหนึ่งซึ่งจะทำการศึกษา คือโครงสร้างชมรมครูเครือข่าย วิธีสร้างชมรมครูฯ การดำเนินงานของชมรมฯ 3 กิจกรรมคือ กิจกรรมสร้างกระบวนการเรียนรู้ กิจกรรมการหา

ทรัพยากรให้กับสมาชิกในชมรม และกิจกรรมเพื่อขยายและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชมรม รวมทั้งปัญหาในการดำเนินงานของชมรมครูฯ

ตอนที่ 2 การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้

ในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา การปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย ได้ให้ความสำคัญกับการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพสูงสุด อีกทั้งยังกำหนดทิศทางของการปฏิรูปสถานศึกษา ปฏิรูปหลักสูตรและการเรียนการสอน การปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษา และปฏิรูปการบริหารจัดการอย่างสอดคล้องกันหมดทุกด้าน สร้างความตื่นตัวให้เกิดขึ้นในหมู่ผู้ปฏิบัติงานด้านการศึกษาและผู้เกี่ยวข้อง ให้หันมาให้ความสำคัญกับการศึกษามากยิ่งขึ้นเป็นประวัตินิติการณ์ (ชัยพฤกษ์ เสรีรักษ์ อ่างใน สำเร็จ จันทรโอกุล, 2543 : 7) ทุกฝ่ายต่างตระหนักว่าการปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริง ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างจริงจัง ทำให้เกิดการแสวงหาแก่นแท้ หลักการทางในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ด้วยกันทั้งหมด ทั้งด้วยการศึกษาเอกสารและศึกษาประสบการณ์ความสำเร็จของกลุ่มต่างๆ กระแสการปฏิรูปมีความชัดเจนขึ้น เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ทำให้การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ มีความชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อก้าวสู่ยุคแห่งความมั่นคงของการปฏิรูปที่ยั่งยืนสัมพันธ์กันหมดทุกองค์ประกอบ

การปฏิรูป หมายถึง การเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยอาศัยแนวทาง 4 ขั้นตอนคือ 1. จุดประกาย 2. ขยายความคิด 3. พิชิตความเปลี่ยนแปลง 4. แรงผลักดันสู่ความสำเร็จ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543 :11)

การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมค่อนข้างถาวร อันเนื่องมาจากประสบการณ์ ที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มพูนทักษะความรู้ ความเข้าใจ ค่านิยม รวมทั้งศักยภาพในการใคร่ครวญจนถึงระดับที่เกิดการพัฒนาความปรารถนาที่จะเรียนรู้ให้มากยิ่งขึ้นไปอีก (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543 :11)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การปฏิรูปการเรียนรู้ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยมีลักษณะของการจุดประกาย ขยายความคิด และใช้การผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ผลสำเร็จ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวรแก่ผู้เรียน ด้านการมีทักษะความรู้

ความเข้าใจ ค่านิยม การคิดและใช้ปัญญา มีความปรารถนาที่ต้องการใฝ่รู้ ใฝ่เรียนต่อไปอย่างไม่จบสิ้น

วัตถุประสงค์ของการปฏิรูปการเรียนรู้

1. เพื่อเพิ่มพูนความเข้มแข็งของสังคมไทย โดยพัฒนาคนให้มีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการคิด การรวมพลังทำงาน โดยไม่เห็นแก่ตัว มีการบริหารจัดการอย่างเหมาะสมรับผิดชอบต่อสังคมและอยู่อย่างรู้คุณค่าของตนเอง
2. เพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมการเรียนรู้ยุคโลกาภิวัตน์ อันเป็นยุคอิเล็กทรอนิกส์และใยแก้วนำแสงที่วิทยาการเจริญรุดหน้า เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ผู้เรียนทุกวัยจึงต้องมีโอกาสเรียนรู้จากแหล่งความรู้รอบตัวจากครูคน ครูเครื่องและครูธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีโอกาสพัฒนาทักษะภาษาที่มากกว่า 1 ภาษา นอกจากภาษาไทยแล้ว ควรสามารถใช้ภาษาต่างประเทศและใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ได้อย่างคล่องแคล่ว ตลอดจนรู้จักสังเคราะห์ข้อมูลข่าวสารเหล่านั้น เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับชีวิตของตน ครอบครัว และสังคมประเทศชาติ
3. เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ครู พ่อแม่ ผู้ปกครองและสังคมไทยให้การศึกษาจัดหลักสูตร การบริหารจัดการให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่กลมกลืนกับท้องถิ่น ลดทอนกฎระเบียบ คำสั่งของส่วนกลางลงเพื่อให้เกิดความหลากหลายในการปฏิบัติ ให้ครูได้ร่วมกันคิดร่วมกันวางแผนจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับครอบครัว โรงเรียนและสถานศึกษาเชิงประสานสัมพันธ์กันอย่างสร้างสรรค์
4. เพื่อให้สอดคล้องกับกฎหมายการศึกษา ให้การปฏิรูปการเรียนรู้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยครูและผู้ที่เกี่ยวข้องได้จัดการศึกษาโดยมุ่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทุกด้าน ทุกมิติ ได้ปฏิบัติวัฒนธรรมการเรียนรู้ ด้วยจิตอาสาด้วยใจรักในอาชีพ เพื่อเกิดผลทางการเรียนการสอนที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543 : 4-5)

พื้นฐานของการปฏิรูปการเรียนรู้

การปฏิรูปการเรียนรู้จะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีความเชื่อที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. เชื่อว่าผู้เรียนทุกคนเป็นคนดี มีศักยภาพ สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

2. เชื่อว่าผู้เรียนทุกคน มีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนจุดสำคัญของการเรียนรู้ ต้องให้ความสำคัญสูงสุดที่ตัวผู้เรียน 3 ส่วน คือ

2.1. การจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้ ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด อยู่ที่คุณภาพของผู้เรียน การจัดการเรียนรู้ต้องมีการออกแบบและวางแผนอย่างรัดกุม ครูต้องรู้จักผู้เรียนเป็นรายบุคคลมากพอที่จะดูแลและส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน แต่ละคนการจัดการเรียนรู้แนวนี้ มีประเด็นต้องพิจารณา 3 ประการคือ

2.1.1 ความสอดคล้องกับสภาพที่แท้จริง ทั้งในแง่ของหลักสูตรที่สัมพันธ์กับสภาพชีวิตจริง การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับธรรมชาติของผู้เรียนและการประเมินผลที่พิจารณาจากพฤติกรรมการปฏิบัติและผลงาน โดยใช้การสังเกตสัมภาษณ์และตรวจผลงาน

2.1.2 จัดการเรียนรู้ โดยใช้ทฤษฎีทางสมองเป็นพื้นฐาน ผลงานวิจัยด้านสมอง โดยเฉพาะเรื่องพหุปัญญา พบว่าทุกคนมีความสามารถหลายด้านในสัดส่วนที่แตกต่างกัน เช่น ด้านภาษา การคิดคำนวณ ดนตรีและการเคลื่อนไหว เป็นต้น ควรให้ผู้เรียนสามารถนำความหลากหลายของพหุปัญญามาใช้ประกอบกับการพัฒนาปัญญาทางอารมณ์ ควรให้ผู้เรียนได้มีโอกาสใช้สมองทั้งซีกซ้ายและซีกขวา ให้สมองมีโอกาทำงานอย่างเต็มประสิทธิภาพ

2.1.3 การเรียนรู้ควรจริงจังและมีปัจจัยที่เหมาะสม เริ่มจากการให้ผู้เรียนได้เลือกเรื่องและวิธีการเรียน ตามด้วยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ได้มีโอกาสอภิปรายแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สรุปความรู้และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตหรือแก้ปัญหา สิ่งสำคัญคือ ผู้เรียนควรได้เรียนรู้อย่างมีความสุข ได้พัฒนาทักษะการคิดระดับสูง ได้เคลื่อนไหวหรือกระทำการ โดยไม่ต้องนั่งติดอยู่กับโต๊ะเก้าอี้ ภายใต้บรรยากาศที่ปลอดภัย มีการยอมรับกัน ได้ค้นพบวิธีการเรียนรู้ของตนอย่างกระตือรือร้น มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ครู สื่อและสิ่งแวดล้อม โดยมีครูเป็นผู้คอยอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้

2.2 การพัฒนาโรงเรียนทั้งระบบ การบริหารจัดการระดับโรงเรียน เป็นระบบที่ใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อการจัดการเรียนรู้มากที่สุด การบริหารจัดการโรงเรียนที่พึงประสงค์นั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่าวิธีการพัฒนาโรงเรียนให้ประสบผลสำเร็จนั้น ต้องทำการเปลี่ยนแปลงพัฒนาทุกองค์ประกอบพร้อม ๆ กันให้มุ่งสู่คุณภาพของผู้เรียนให้ได้

2.2.1 หลักการพัฒนาโรงเรียนทั้งระบบ มีดังนี้

- มีปรัชญาและวิสัยทัศน์ที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ของผู้เรียน
- กิจกรรมการดำเนินงาน ตอบสนองปรัชญาและวิสัยทัศน์ของโรงเรียน
- กระบวนการทำงาน ต้องเน้นการร่วมมือในกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง

- การพัฒนาโรงเรียนมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ถาวร
- พัฒนาบุคลากรอย่างยั่งยืนตามความจำเป็นของโรงเรียน
- พัฒนาโรงเรียนให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

2.2.2 ลักษณะสำคัญของการบริหารจัดการโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จมี

ดังนี้

- กำหนดเป้าหมายเชิงวิชาการของโรงเรียน โดยระบุความคาดหวังเชิงวิชาการในระดับที่มั่นใจว่าผู้เรียนทุกคนสามารถบรรลุได้โดยโรงเรียนนำเป้าหมายในการทำกิจกรรมทั้งหมดของโรงเรียน ทั้งการบริหารจัดการและการจัดการเรียนรู้
- บุคลากรเชื่อว่าผู้เรียนทุกคนสามารถที่จะบรรลุถึงคุณภาพระดับที่น่าพอใจในการเรียนรู้ มั่นใจว่าตนเองมีความสามารถพอเพียงที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามเป้าหมายเชิงวิชาการนั้น
- ครูและผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้นำทางวิชาการที่แท้จริง โดยเฉพาะผู้บริหารจะต้องเป็นผู้นำในหมู่ผู้นำทางวิชาการทั้งหลาย
- โรงเรียนได้ประเมินความก้าวหน้าทางวิชาการของผู้เรียนตามสภาพที่แท้จริงอย่างสม่ำเสมอ ด้วยวิธีการที่หลากหลายและมีการนำผลการประเมินมาใช้ปรับปรุงคุณภาพผู้เรียนเป็นรายบุคคล
- ครอบครัวของผู้เรียนมีส่วนร่วมและเต็มใจเป็นสมาชิกของโรงเรียนในบรรยากาศที่มีความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน
- ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน สร้างความตระหนักในการเสริมความเข้มแข็งและทำงานร่วมกันในการวางแผน ดำเนินงานและติดตามผล
- ส่งเสริมให้ครูมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยการนิเทศ อบรม สร้างระบบพัฒนาบุคลากรให้ยั่งยืน และส่งเสริมความก้าวหน้าในวิชาชีพสัมพันธ์กับทิศทางการพัฒนาของโรงเรียน
- ปรับปรุงสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้มีความอบอุ่น ปลอดภัยและเอื้อต่อการเรียนรู้
- จัดการเรียนรู้ตามแนวทางปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญ

ที่สุด

2.3 การบริหารจัดการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการเรียนรู้ มีหลักสำคัญในการบริหารจัดการ เพื่อความสำเร็จของงานปฏิรูปดังนี้ (ชัยพฤกษ์ เสรีรักษ์ อ้างใน สำเร็จ จันทรโอกุล 2543 : 7-14)

2.3.1 กระจายอำนาจในการตัดสินใจสู่ระดับโรงเรียนให้มีอำนาจในการวิเคราะห์ความต้องการความจำเป็นในการดำเนินงานและกำหนดแผนการดำเนินงาน

2.3.2 บริหารจัดการแบบร่วมมือกับผู้ที่เกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนและกิจกรรม

2.3.3 ดำเนินงานโดยมีปรัชญา วิสัยทัศน์ที่เอื้อต่อการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ อย่างชัดเจน

การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้จะต้องเกิดขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาศักยภาพทางสติปัญญาโดยประสบความสำเร็จ ครูผู้สอนเป็นบุคคลที่สำคัญต่อการปลูกฝังเจตคติที่ดีของการเรียนรู้มีความเข้าใจและรู้จักให้กำลังใจแก่ผู้เรียน วิจัยรณญาณในการพิจารณาสามารถเข้าถึงเหตุและขั้นตอนที่เหมาะสมในการสนับสนุนให้ผู้เรียนขวนขวายด้วยความใฝ่รักการเรียนรู้ ในสิ่งท้าทายจนบรรลุศักยภาพสูงสุดของตน ถึงขั้นที่สามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีคุณภาพและมีความสุข

การดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้ของหน่วยงานภาครัฐ

หน่วยงานภาครัฐ มีความพยายามที่จะให้การปฏิรูปการเรียนรู้ประสบผลสำเร็จ ทั้งในทางนโยบายและการปฏิบัติ ภารกิจสำคัญในการปฏิรูปการเรียนรู้ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ดำเนินงานปฏิรูปการเรียนรู้ ตั้งแต่ปี 2540 โดยเริ่มวางแนวคิดพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ไว้ 5 ประการ คือ

1. แก่นแท้ของการเรียนการสอน คือการเรียนรู้ของผู้เรียน
 2. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกแห่ง ทุกเวลา ต่อเนื่องยาวนานตลอดชีวิต
 3. ศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่สุดของการเรียนรู้
 4. ผู้เรียน เรียนรู้ได้ดี ด้วยการสัมผัส สัมพันธ์
 5. สาระที่สมดุลงเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ คือ ความรู้ ความคิด ความสามารถและความดี
- จากแนวคิดดังกล่าว ผู้เชี่ยวชาญด้านการเรียนรู้ รวบรวมแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ที่เป็นทั้งของไทยและสากล นำมาจัดสาระและกระบวนการ เพื่อนำเสนอต่อหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำสู่การปฏิบัติ ได้แก่ทฤษฎีการเรียนรู้ 5 ทฤษฎี

ความจำเป็นในการปฏิรูปการเรียนรู้

นักคิด นักการศึกษา สถาบันทางสังคม ศาสนา วัฒนธรรมและประชาคมทางการศึกษาทั้งหลาย ต่างเห็นพ้องต้องกันว่า ถึงเวลาต้องปฏิรูปวัฒนธรรมการเรียนรู้ของคนไทยทั้งชาติ ด้วยเหตุผลความจำเป็นดังนี้ คือ

1. เพื่อพัฒนาคุณภาพของคนไทย ให้เป็นคนที่มีความรู้คู่คุณธรรม ตระหนักในคุณค่าของตนเองผู้อื่นและสรรพสิ่งทั้งหลายรู้จักควบคุมตนเองให้อยู่ในครรลองแห่งความดีงามรับผิดชอบ ต่อหน้าที่ของตนเอง มีเหตุผลยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เคารพกติกาของสังคม ขยัน ซื่อสัตย์ เสียสละเพื่อส่วนรวม ใช้ศักยภาพของสมองทั้งซีกซ้ายและขวาได้อย่างสมดุล ใช้ภาษา สื่อสาร คิดคำนวณ คิดวิเคราะห์ได้อย่างเป็นระบบ ใช้สติปัญญาได้อย่างเฉลียวฉลาดลึกซึ้ง เรียนรู้ได้บรรลุถึงความจริง ความดี ความงาม มีสุขภาพกายและใจที่ดี มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ มีบุคลิกภาพร่าเริง แจ่มใส จิตใจอ่อนโยน เกื้อกูล มีมนุษยสัมพันธ์ดี แก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็น ดำรงชีวิตได้อย่างอิสระและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข

2. เพื่อเพิ่มพูนความเข้มแข็งของสังคมไทย โดยพัฒนาคนให้มีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการคิด การรวมพลังทำงาน โดยไม่เห็นแก่ตัว มีการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม รับผิดชอบต่อสังคมและอยู่อย่างรู้คุณค่าของตนเอง

บทบาทของผู้สอนตามการปฏิรูปการเรียนรู้

1. การศึกษาที่ผู้สอนคือครูอาจารย์ในระบบไปสู่การศึกษาที่ผู้สอนคือครูอาจารย์ร่วมกับ ผู้นำทางความคิดในสังคมเราไม่ควรปล่อยให้การสอนเป็นภารกิจหรือหน้าที่ของครูอาจารย์ในระบบการศึกษาเท่านั้น เพราะนั่นเป็นการละเลยบุคลากรกลุ่มใหญ่ที่มีศักยภาพเพียงพอ ในการสอนและให้ความรู้แก่ผู้อื่น คือกลุ่มผู้นำทางความคิดในสังคม คนกลุ่มนี้สามารถถ่ายทอด ความรู้และประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้ จึงควรให้ผู้นำทางความคิดในสังคมอื่น ๆ อีก 8 กลุ่ม อันได้แก่ (1) พ่อแม่ (2) สื่อมวลชน (3) นักการเมือง (4) ผู้นำองค์กรเอกชน (5) ผู้นำชุมชน (6) นักเขียน (7) นักร้อง นักแสดง (8) นักกฎหมาย มีโอกาสเข้าร่วมในกระบวนการการศึกษา ทั้ง การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยด้วย ทั้งนี้จำเป็นต้องมีการ เปิดช่องทางและมีกลไกสนับสนุน เพื่อดึงกลุ่มคนเหล่านี้เกิดแรงจูงใจปรารถนาเข้ามีส่วนร่วมเล่น บทบาทในการเป็นครูมากขึ้น

2. การศึกษาที่ผู้สอนได้รับรายได้น้อยไปสู่การศึกษาที่ผู้สอนได้รับรายได้เฉลี่ยที่สูงกว่า อาชีพอื่นในสังคม สังคมไทยคงไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าหากเราต้องการบุคคลที่มีความรู้ความ

สามารถสูงเข้ามาสู่วิชาชีพครูอาจารย์ เราจำเป็นต้องให้ค่าตอบแทนแก่เขาในระดับสูงกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หมายความว่า ครูอาจารย์ที่ประพฤติดีเหมาะสมและมีส่วนสร้างคุณประโยชน์ต่อการการศึกษา ก็สมควรได้รับค่าตอบแทนโดยเฉลี่ยสูงกว่าอาชีพอื่น ๆ ในสังคม โดยที่ไม่ขึ้นต่อกลไกตลาด ครูอาจารย์ที่มีคุณภาพก็จะเป็นที่ต้องการของตลาดและเป็นเหตุให้ได้รับค่าจ้างที่สูงขึ้น ดังนั้น กลไกตลาดจะช่วยดึงคนที่เก่งที่สุดและดีที่สุดในเข้ามาเป็นครูอาจารย์มากขึ้น

3. การศึกษาที่ครูอาจารย์เป็นนักถ่ายทอดไปสู่การศึกษาที่ครูอาจารย์เป็นนักศึกษา ค้นคว้าภายใต้โลกที่องค์ความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวออกไปตลอดเวลา การที่ครูอาจารย์เล่นบทบาทเพียงการสอนแต่อย่างเดียวโดยปราศจากการเรียนรู้และค้นคว้าความรู้ใหม่ ๆ จะมีผลทำให้สิ่งที่ครูอาจารย์ถ่ายทอดออกไปนั้นขาดความทันสมัย และไม่สอดคล้องกับโลกความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันครูอาจารย์ทั้งในระบบและนอกระบบ จึงควรเปลี่ยนแปลงบทบาทเสียใหม่โดยให้ครูอาจารย์จำเป็นต้องตื่นตัวในการแสวงหาความรู้อยู่เสมอ เป็นผู้ก้าวทันความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นและสิ่งที่ครูอาจารย์ควรทำเพิ่มเติมนอกเหนือจากการสอนปกติแล้ว คือ การทำวิจัยควบคู่ไปด้วย เพื่อให้มีความรู้ที่ทันสมัยทันต่อยุคอยู่เสมอ แต่ทั้งนี้อาจจะไม่จำเป็นต้องเป็นงานวิจัยที่ลึกซึ้ง เช่นในงานวิจัยระดับมหาวิทยาลัย แต่ควรทำวิจัยเพื่อติดตามความก้าวหน้าในเนื้อหาวิชาตามสาขาที่ตนเองสอนอยู่ รวมทั้งควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับโลกการปฏิบัติจริงด้วย

บทบาทของครูในการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

เมื่อพิจารณากระบวนการจัดการจะเห็นว่าครูมีบทบาทที่สำคัญในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ 3 ด้าน (สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 2543 : 32) คือ

1. ครูในฐานะผู้จัดการ ในการจัดการสภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ (The Teacher as a Manager of the Learning Environment) ครูจะต้องเป็นผู้สร้างสภาพแวดล้อมของการเรียนรู้และวางแผนเพื่อช่วยให้ผู้เรียนพบจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ของตนเอง ครูต้องประยุกต์ใช้ความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ของการเรียนการสอนดังนี้

- 1.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ พัฒนาการ และการสอน
- 1.2 ผลงานวิจัยที่สนับสนุนการปฏิบัติการกิจของครู
- 1.3 กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการตั้งและทดสอบสมมติฐานเกี่ยวกับการเรียนการสอน
- 1.4 วางแผนบริหารชั้นเรียนให้สอดคล้องกับรูปแบบการสอน

นอกจากนี้ครูยังต้องเชี่ยวชาญในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยมีรูปแบบและขั้นตอนหลัก ๆ ดังนี้

- กำหนดวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน
- ประเมินพฤติกรรมของผู้เรียนก่อนเข้าสู่การเรียนการสอน
- ดำเนินการตามยุทธศาสตร์การสอนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนด
- ประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน

รูปแบบของการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวจะช่วยให้ครูสามารถประเมินการทำงานของตนในแต่ละขั้นตอนได้อย่างต่อเนื่องมีความยืดหยุ่นและพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมได้

2. ครูในฐานะของผู้อำนวยความสะดวก เพื่อการพัฒนาของแต่ละบุคคล (The Teacher as a Facilitator of Individual Development) ครูจะต้องรู้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและปรับวิธีการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับนักเรียนแต่ละคน ครูต้องสังเกตประเมินและจัดโปรแกรมการเรียนให้สนองต่อผู้เรียนที่มีความแตกต่างกันตามพฤติกรรมการเรียนรู้ของแต่ละคน ครูต้องพัฒนาทักษะที่เหมาะสมต่อการบูรณาการผู้เรียนที่มีบุคลิกภาพพิเศษในการเรียนรู้ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ตามปกติ ครูต้องกระตุ้นให้นักเรียนแต่ละคนได้ไปถึงศักยภาพสูงสุดของเข้า ครูต้องอดทนกับผู้เรียนที่ไม่เฉลียวฉลาดและไม่สามารถทำอะไร ได้เหมือนผู้เรียนคนอื่น ครูจะต้องงานร่วมกับครูคนอื่นๆ หรือที่ปรึกษาเพื่อให้สามารถตอบสนองตามความการพิเศษหรือที่แตกต่างกันไปของผู้เรียนทุกคนได้

3. ครูในฐานะตัวกลางของการมีมนุษยสัมพันธ์ (The Teacher as a Mediator of Human Relations) ระหว่างครูกับผู้เรียน ระหว่างผู้เรียนแต่ละคนและระหว่างกล้าผู้เรียน เช่น ครูต้องพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนกล้าแสดงออก กระตุ้นให้เกิดการสร้างพฤติกรรมทางสังคมที่ดีเป็นผู้ชี้แนะ นำเสนอหรือสร้างค่านิยมที่ถูกต้องดีงาม

บทบาทของครูเมื่อพิจารณาด้านกระบวนการสอน พิจารณาได้ดังนี้ (ทีศนา เขมมณี, 2542 : 23 - 25)

1. การเตรียมการสอน
 - 1.1 ศึกษาและวิเคราะห์เรื่องที่จะสอนให้เข้าใจ
 - 1.2 ศึกษาหาแหล่งความรู้ที่หลากหลาย
 - 1.3 วางแผนการสอน
 - 1.3.1 กำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน

- 1.3.2 วิเคราะห์เนื้อหาและความคิดรวบยอด
- 1.3.3 ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นสำคัญตามหลักชิปปาหรืออื่นๆ
- 1.3.4 กำหนดวิธีการประเมินผลการเรียนรู้
- 1.4 จัดเตรียม
 - 1.4.1 สื่อ วัสดุการเรียนการสอนให้เพียงพอสำหรับผู้เรียน
 - 1.4.2 เอกสาร หนังสือหรือข้อมูลต่างๆที่จำเป็นสำหรับผู้เรียน
 - 1.4.3 ติดต่อแหล่งความรู้ต่างๆ ซึ่งอาจเป็นบุคคล สถานที่ หรือไอทีทัศน์ วัสดุต่างๆ และศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม
 - 1.4.4 ห้องเรียนหรือสถานที่เพื่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น อาจจำเป็นต้องจัดโต๊ะ เก้าอี้ในลักษณะใหม่
- 2. การสอน
 - 2.1 สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี
 - 2.2 กระตุ้นผู้เรียนให้สนใจในการเข้าร่วมกิจกรรม
 - 2.3 จัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแผนที่ได้เตรียมไว้ โดยอาจมีการปรับแผนให้เหมาะสมกับผู้เรียนรู้และสถานการณ์ที่เป็นจริง
 - 2.3.1 ดูแลผู้เรียนดำเนินกิจกรรมต่างๆ แก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้น
 - 2.3.2 อำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียนในการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้
 - 2.3.3 กระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างเต็มที่
 - 2.3.4 สังเกตและบันทึกพฤติกรรมและกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน รวมทั้งเหตุการณ์ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนที่เกิดขึ้นขณะทำกิจกรรม
 - 2.3.5 ให้คำแนะนำและข้อมูลต่างๆ แก่ผู้เรียนตามความจำเป็น
 - 2.3.6 บันทึกปัญหาและข้อขัดข้องต่างๆในการดำเนินกิจกรรม เพื่อการปรับปรุงกิจกรรมให้ดีขึ้น
 - 2.3.7 ให้การเสริมแรงผู้เรียนตามความเหมาะสม
 - 2.3.8 ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลงานการเรียนรู้ของผู้เรียน และอาจให้ข้อมูลเนื้อหา ความรู้เพิ่มเติมแก่ผู้เรียนตามความเหมาะสม
 - 2.3.9 ให้ข้อมูลป้อนกลับแก่ผู้เรียนเกี่ยวกับพฤติกรรมและกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนและให้ข้อเสนอแนะตามความเหมาะสม

3. การประเมินผล

3.1 เก็บรวบรวมผลงานและประเมินผลงานของผู้เรียน

3.2 ประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนตามที่กำหนดไว้ในแผนการสอน

วัฒนาพร ระบุว่าทุกซ์ (2542 : 12-14) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ แบ่งเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. บทบาทด้านการเตรียมการ ประกอบด้วย

1.1 การเตรียมตนเอง ครูจะต้องเตรียมตนเองให้พร้อมสำหรับบทบาทของผู้เป็นแหล่งความรู้ ซึ่งจะต้องให้คำอธิบาย แนะนำปรึกษา ให้ข้อมูลความรู้ชัดเจนแก่ผู้เรียน รวมทั้งแหล่งความรู้ที่แนะนำให้ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลได้ ดังนั้นครูต้องเตรียมตนเองด้วย การอ่าน การค้นคว้า การทดลองปฏิบัติหลายๆในหัวข้อเนื้อหาที่ตนรับผิดชอบรวมทั้งข้อมูลและประสบการณ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน

1.2 การเตรียมแหล่งข้อมูล ครูจะต้องเตรียมแหล่งข้อมูลให้แก่ผู้เรียน ทั้งในรูปแบบของสื่อการสอนใบความรู้ และวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่จะใช้ประกอบกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน มีข้อมูลความรู้ที่ผู้เรียนสามารถเลือกศึกษาค้นคว้าได้ตามต้องการ หรือแหล่งเรียนรู้ต่างๆ เช่น ศูนย์วิทยากร ศูนย์สื่อ ห้องสมุด ห้องโสตทัศนศึกษา ห้องปฏิบัติการต่างๆ และห้องพิพิธภัณฑ์ในโรงเรียน ทั้งนี้รวมถึงแหล่งเรียนรู้ภายนอกโรงเรียนด้วยซึ่งครูสามารถสำรวจบัญชีรายชื่อหนังสือ อุปกรณ์หรือสื่อต่างๆ ไว้สำหรับผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าตามที่กำหนดในกิจกรรมการเรียนรู้ หรือศึกษาเพิ่มเติมทั้งในและนอกเวลาเรียน

1.3 การเตรียมกิจกรรมการเรียนรู้ บทบาทของครูก่อนการเรียนการสอนทุกครั้งคือการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนด ครูจะต้องวิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ เพื่อให้ได้สาระสำคัญและเนื้อหาความรู้อันจะนำไปสู่การออกแบบกิจกรรมการเรียนที่เน้นให้ผู้เรียนมีบทบาทในการเรียนรู้ตามที่กำหนด ครูทำหน้าที่คล้ายผู้จัดการที่กำหนดบทบาทการเรียนรู้และความรับผิดชอบแก่ผู้เรียนให้เขาได้ทำกิจกรรมตามความต้องการความสามารถและความสนใจของแต่ละคน

1.4 การเตรียมสื่อ วัสดุอุปกรณ์ เมื่อออกแบบหรือกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้แล้วครูจะต้องพิจารณาและกำหนดว่าจะใช้สื่อวัสดุอุปกรณ์ใด เพื่อให้กิจกรรมการเรียนดังกล่าวบรรลุผลแล้วจัดเตรียมให้พร้อม บทบาทของครูตรงนี้จึงเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียน เพื่อให้การเรียนรู้บรรลุผล

1.5 การเตรียมการวัดและประเมินผล การเตรียมการวัดและประเมินผล การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยการวัดให้ตรงตามจุดประสงค์การเรียนรู้ และครอบคลุมทั้งในส่วนของกระบวนการ (Process) และผลงาน (Product) ที่เกิดขึ้นทั้งด้านพุทธิพิสัย (Cognitive) จิตพิสัย (Affective) และทักษะ (Skill) โดยเตรียมวิธีการวัดและเครื่องมือการวัดให้พร้อมก่อนทุกครั้ง

2. บทบาทด้านการดำเนินการ

เป็นบทบาทขณะผู้เรียนดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ ประกอบด้วย

2.1 การเป็นผู้ช่วยเหลือให้คำแนะนำปรึกษา (Help and Advisor) คอยให้คำตอบเมื่อผู้เรียนต้องการความช่วยเหลือ เช่น ให้ข้อมูลหรือแนะนำแหล่งเรียนรู้ในเวลาที่คุณเรียนต้องการ เพื่อให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2.2 การเป็นผู้สนับสนุนและเสริมแรง (Supporter and Encourager) ช่วยสนับสนุนหรือกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจเข้าร่วมกิจกรรมหรือลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง

2.3 การเป็นผู้ร่วมกิจกรรม (Active Participant) โดยเข้าร่วมกิจกรรมในกลุ่มผู้เรียน พร้อมทั้งให้ความคิดและความเห็นหรือช่วยเชื่อมโยงประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เรียนขณะทำกิจกรรม

2.4 การเป็นผู้ติดตามตรวจสอบ (Monitor) ตรวจสอบผลการทำงานตามกิจกรรมของผู้เรียน เพื่อให้ถูกต้องชัดเจนและสมบูรณ์ก่อนให้ผู้เรียนสรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้

2.5 การเป็นผู้สร้างเสริมบรรยากาศที่อบอุ่นเป็นมิตร กระตุ้นให้ผู้เรียนเข้าร่วมทำงานกับกลุ่ม แสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผยเต็มที่ ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน อภิปรายโต้แย้งแสดงความคิดเห็นด้วยท่วงทามนวลให้เกิดริและเป็นมิตร

3. บทบาทด้านการประเมินผล

เป็นบทบาทที่ครูผู้สอนดำเนินการเพื่อตรวจสอบว่าสามารถจัดการเรียนการสอนบรรลุผลตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้หรือไม่ ทั้งนี้ครูควรเตรียมเครื่องมือและวิธีการให้พร้อมก่อนถึงขั้นตอนการวัดและประเมินผลทุกครั้ง และการวัดควรให้ครอบคลุมทุกด้านโดยเน้นการวัดจากสภาพจริง (Authentic Measurement) จากการศึกษาปฏิบัติ (Performance) และจากแฟ้มสะสมผลงาน (Portfolio) ซึ่งการวัดและประเมินผลนี้ นอกจากครูจะเป็นผู้วัดและประเมินผลเองแล้ว ผู้เรียนและสมาชิกของแต่ละกลุ่มควรมีบทบาทร่วมวัดและประเมินตนเองและกลุ่มด้วย

ตอนที่ 3 ชมรมครูเครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดปทุมธานี

หลักการและเหตุผล

ตาม พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา มาตรา 22 – 30 นับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิรูปการเรียนรู้สู่การปฏิรูปการศึกษา เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนของครูโดยตรง ปรับเปลี่ยนจากเคยที่ให้ความสำคัญ เกี่ยวกับหลักสูตรเนื้อหาสาระ และแม้กระทั่งยึดตัวครูเป็นสำคัญ เน้นการถ่ายทอดความรู้ทั้งการท่องจำ บอกรวดกับเนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่จะให้ผู้เรียนได้รับรู้ แต่ตอนนี้ไปครูจะต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ ฝึกให้เด็กคิด ได้ปฏิบัติจริง รู้จักการแก้ปัญหา การจัดการควบคุมไปกันกับพฤติกรรมหรือคุณลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน

ครู เป็นบุคลากรที่สำคัญที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนโดยบทบาทเป็นไปในรูปแบบที่ระบุไว้ในมาตรา 24 ในเรื่องของกระบวนการจัดการเรียนรู้ ดังนั้น การพัฒนาตนเอง การปรับเปลี่ยนทั้งในรูปแบบที่หน่วยงานต้นสังกัดจัดให้หรือการปรับเปลี่ยนด้วยการพัฒนาตนเอง จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างมาก จะด้วยวิธีการใด ๆ แบบ ไต ๆ ก็ได้ ที่จะทำให้ตัวครูนั้นพัฒนาตนเองในด้านการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติดังได้กล่าวมาแล้ว

วิธีการหนึ่งของการพัฒนาของครู คือ การรวมตัวกัน จัดเป็นกลุ่มก้อนโดยใช้ชมรม จึงเป็นแนวทางที่ครูจะได้มีการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้รูปแบบของกัลยาณมิตรแบ่งเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังเช่น การรวมตัวกันของครูในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปทุมธานี ได้จัดตั้งชมรม ชื่อว่า " ชมรมครูเครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปทุมธานีขึ้น โดยมีหน่วยงานต้นสังกัดให้การสนับสนุนเป็นที่ปรึกษาและจัดตั้งชมรมอยู่ที่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาครู คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาสงครณ ซึ่ง เป็นสถาบันการศึกษาที่อยู่ในท้องถิ่น มีคณะครุศาสตร์ซึ่งมีหน้าที่ในการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาให้เป็นที่ปรึกษา เป็นแหล่งรวมของสมาชิกชมรมดังกล่าว

ชมรมครูเครือข่ายปฏิบัติการเรียนรู้ จังหวัดปทุมธานี มีสมาชิก 820 คน แบ่งออกเป็น 9 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มก่อนการประถมศึกษา
2. กลุ่มวิชาภาษาไทย
3. กลุ่มวิชาภาษาต่างประเทศ
4. กลุ่มวิชาคณิตศาสตร์
5. กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์
6. กลุ่มวิชาการงานและเทคโนโลยี
7. กลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
8. กลุ่มวิชาสุขศึกษาและพลศึกษา
9. กลุ่มวิชาศิลปะ

โดยสมาชิกเข้าสังกัดในกลุ่มวิชาดังกล่าวด้วยความสมัครและความสนใจของตนเอง และสมาชิกภายในกลุ่มจะคัดเลือกผู้แทนขึ้นเป็นคณะกรรมการของชมรมในโอกาสต่อไป โดยมีองค์การบริหาร ดังนี้

1. ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดปทุมธานี ที่ปรึกษาชมรม
2. คณบดีคณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาลัยสงครณี ที่ปรึกษาชมรม
3. อาจารย์วัชรินทร์ ผดุงพจน์ ครูต้นแบบปี 2542 ประธานชมรม
4. อาจารย์สุนันท์ แก้วมณี ครูต้นแบบ ปี 2544 รองประธานชมรม
5. อาจารย์ผุสดี จีงเกรียงไกร ครูต้นแบบ ปี 2543 รองประธานชมรม
6. อาจารย์สมไทย สถิตไชยนนท์ เลขานุการชมรม
7. อาจารย์จรรยา เจียมกมล เลขานุการชมรม
8. อาจารย์สุมาลี จันทร์ลอย คณะกรรมการชมรม
9. อาจารย์จินดา คำนวนสินธุ์ คณะกรรมการชมรม
10. อาจารย์ศิริพรรณ ไถ่เงิน คณะกรรมการชมรม
11. อาจารย์ละมุล ศรีลอย คณะกรรมการชมรม
12. อาจารย์พิศมัย ทรายแก้ว คณะกรรมการชมรม
13. อาจารย์มาลัย เล้าตระกูล คณะกรรมการชมรม
14. อาจารย์ศรีสำอางค์ มหาสุภาพ คณะกรรมการชมรม
15. อาจารย์สุขประเสริฐ สถิตไชยนนท์ คณะกรรมการชมรม

16. อาจารย์บุญยั้ง วิสัยเกษม คณะกรรมการชมรม
17. อาจารย์วรรณภา เย็นจำ คณะกรรมการชมรม
18. อาจารย์อนงค์ จิตจรูญ คณะกรรมการชมรม
19. อาจารย์กมลรัตน์ กลิ่นรอด คณะกรรมการชมรม
20. อาจารย์เพ็ญศิริ แสงสุริยันต์ คณะกรรมการชมรม
21. อาจารย์อนงค์ นารีเลิศ คณะกรรมการชมรม
22. อาจารย์วารินทร์ พุ่มประยูร คณะกรรมการชมรม
23. อาจารย์วิมลฤดี กุลอรรถมย์ คณะกรรมการชมรม
24. อาจารย์ปิ่นทอง แพทย์เจริญ คณะกรรมการชมรม
25. อาจารย์พิทยา ภูมิจันทร์ คณะกรรมการชมรม
26. อาจารย์เกษมา ซาภูพวง คณะกรรมการชมรม
27. อาจารย์เพ็ญภา โรจนะ คณะกรรมการชมรม
28. อาจารย์สุรางค์ พึ่งวงศ์ญาติ คณะกรรมการชมรม
29. อาจารย์กฤษณา แดงโสภา คณะกรรมการชมรม
30. อาจารย์เสาวภา พงศ์ชาญพิทย์ คณะกรรมการชมรม
31. อาจารย์มารศรี อ่อนศรี คณะกรรมการชมรม
32. อาจารย์นิรมล วิรัชสกุลทิพย์ คณะกรรมการชมรม
33. อาจารย์พรพิมล อุมะนันท์ คณะกรรมการชมรม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูภายในกลุ่มวิชาด้วยกัน
2. เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูต่างกลุ่มวิชา
3. เพื่อส่งเสริมการพัฒนาตนเองของครูซึ่งอยู่ในสมาชิกของชมรม
4. เพื่อส่งเสริมให้ครูสามารถนำเอาสิ่งที่เรียนรู้จากการเข้าร่วมสัมมนาไปใช้ในการเรียนการสอนของตนเองเพื่อพัฒนาผู้เรียน
5. เพื่อนำเสนอยุทธศาสตร์การดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญให้แก่เพื่อนครู
6. เพื่อขยายผลการทำงานด้านเครือข่าย เพื่อปฏิรูปการศึกษาให้ได้ผลดี
7. เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้บุคลากรทางการศึกษาได้รับรู้
8. เพื่อจัดให้มีการยกย่องชื่นชมผลงาน

ประเด็นของการพัฒนา

1. การรู้จักและพัฒนาตนเอง
2. การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
3. การวิเคราะห์ห้หลักสูตร กำหนดการสอนและการทำแผนการเรียนรู้
4. การเรียนรู้ด้วยนกระบวนกรวิจัย
5. การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน
6. การเรียนรู้ที่เน้นทักษะกระบวนการ
7. การเรียนรู้แบบบูรณาการ
8. การประเมินผลตามสภาพจริง
9. การรายงานผลการจัดการเรียนรู้
10. การทำแฟ้มพัฒนาตนเอง

สิทธิของสมาชิกชมรม

1. จะได้รับเอกสารศูนย์ศึกษาการพัฒนาครู เดือนละ 1 ฉบับ เป็นระยะเวลา 12 เดือน
2. ได้รับสิทธิพิเศษเข้ารับการอบรมแบบเข้ม
3. ได้เข้าร่วมการพัฒนาตนเอง เดือนละ 1 ครั้ง เสาร์แรกของต้นเดือนทุก ๆ เดือน เมื่อครบหลักสูตร 12 เดือน จะได้รับใบวุฒิบัตรศักยภาพของการพัฒนาตนเอง
4. ได้รับการช่วยเหลือด้านการเรียนรู้ โดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกคลินิกการเรียนรู้ของชมรม

การสมัครเป็นสมาชิก

สมัครได้ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาครู คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรี วิทยาลัยการฯ
 ในพระบรมราชูปถัมภ์ ถนนพหลโยธิน ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 13180 พร้อม
 กับชำระเงินเป็นค่าเอกสารและค่าจัดส่งปีละ 150 บาท

ตอนที่ 4 วงจร PDCA

PDCA เป็นวงจรพัฒนาคุณภาพงาน เป็นวงจรพัฒนาพื้นฐานหลักของการพัฒนาคุณภาพทั้งระบบ (TQM. – Total Quality Management) ผู้ที่คิดค้นกระบวนการหรือวงจรพัฒนาคุณภาพ PDCA คือ Walter Shewhart นักวิทยาศาสตร์ชาวอเมริกัน แต่ Edwards Deming ได้นำไปเผยแพร่ที่ประเทศญี่ปุ่นจนประสบผลสำเร็จ ผลักดันให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศมหาอำนาจของโลก คนทั่วไปจึงรู้จักวงจร PDCA จากการเผยแพร่ของ Deming จึงเรียกว่า “วงจรของ Deming”

ครูและผู้บริหารการศึกษา จึงควรรู้จักและทำความเข้าใจกับวงจร PDCA เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษา ในที่นี้ขอสรุปสาระหลัก ๆ ของวงจร PDCA ดังต่อไปนี้

1. P = Plan - การวางแผน

การวางแผนเป็นขั้นที่สำคัญมาก จะต้องจัดทำอย่างละเอียดรอบคอบ โดยจะต้องตอบคำถามให้ได้อย่างน้อย 7 คำถาม คือ 7 ท. หรือ 5 W หรือ 2 H และทุกขั้นตอนต้องทำทั้งสิ้น ทำอะไร (What) ทำไม (Why) ทำอย่างไร (How) ทำที่ไหน (Where) ทำโดยใคร (Who) เท่าไหร่ (How much) ทำเมื่อใด (When)

การดำเนินกิจกรรมใด ๆ จะต้องวางแผน ครูจะต้องวางแผนการสอน ผู้บริหารจะต้องวางแผนการบริหารการศึกษา ขึ้นอยู่กับว่าจะเป็นผู้บริหารระดับใด หากเป็นผู้บริหารระดับหน่วย บัณฑิตบัญชาของโรงเรียนก็จะต้องวางแผนพัฒนาการศึกษาในภาพรวมของหน่วย หากเป็นผู้บริหารโรงเรียนก็จะต้องวางแผนการบริหารการศึกษาของโรงเรียน

ขั้นการวางแผน จึงต้องมีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยละเอียดรอบคอบ เพื่อให้ได้แผนที่สมบูรณ์และดีที่สุด การวางแผนที่ดีมีประสิทธิภาพ จะทำให้การดำเนินกิจกรรมประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพไปด้วย

จุดมุ่งหมายของการวางแผนอาจแบ่งได้เป็นลักษณะใหญ่ ๆ 2 ลักษณะ คือ การวางแผนเพื่อแก้ไข ปัญหา และการวางแผนเพื่อพัฒนางานใหม่ จึงต้องเริ่มต้นที่จุดประสงค์ว่าจะวางแผนเพื่ออะไร เพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนางานหรือองค์ความรู้ใหม่

2. D = Do - การปฏิบัติ

เมื่อถึงกำหนดดำเนินการตามแผน จะต้องลงมือทำทันที และจะต้องทำตามที่ได้วางแผนไว้ (7 ท 5 W 2 H) ผู้ปฏิบัติหรือกลุ่มบุคคลที่มีส่วนรับผิดชอบที่ได้กำหนดไว้ในแผน จะต้องร่วมมือกันดำเนินการอย่างจริงจัง มีการควบคุม กำกับ ดูแลการดำเนินการให้เป็นไปตามแผน เพื่อ

จะได้ทราบผลการดำเนินการที่เกิดขึ้นทั้งในด้านความสำเร็จ และอุปสรรคปัญหาอย่างถูกต้อง ซึ่งจะมีผลต่อความเที่ยงตรงในขั้นของการประเมิน เพราะหากทราบผลกระทบในด้านความสำเร็จหรือปัญหาอุปสรรคที่แท้จริงก็จะทำให้เกิดความเที่ยงตรงในการประเมินผล

3. C = Check - การตรวจสอบ

การตรวจสอบหรือการประเมิน เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้ทราบผลสำเร็จ ความก้าวหน้า หรือความล้มเหลวในการแก้ปัญหา

3.1 ขั้นตอนการประเมิน การประเมินแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ

3.1.1 การประเมินก่อนการปฏิบัติ เป็นการประเมินสภาพที่แท้จริงก่อนลงมือปฏิบัติตามแผน เพื่อเป็นข้อมูลเปรียบเทียบกับผลที่จะเกิดขึ้นเมื่อมีการปฏิบัติตามแผน

3.1.2 การประเมินขณะปฏิบัติ ในระหว่างปฏิบัติตามแผนจะต้องมีการประเมินเป็นช่วง ๆ ตามระยะที่เหมาะสม เช่น ทุกสัปดาห์ เพื่อให้ทราบผลกระทบในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งในขั้นนี้อาจจะมีการปรับปรุงแก้ไขไปพร้อมกันโดยไม่ต้องรอปรับปรุงหลังจากจบโครงการ หรือครบกำหนดการปฏิบัติตามแผน

3.1.3 การประเมินหลังการปฏิบัติ เป็นการประเมินภายหลังจากเสร็จสิ้นการดำเนินการตามแผนที่ได้กำหนดระยะเวลาไว้เพื่อประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นในภาพรวม ทั้งในด้านความสำเร็จและความล้มเหลวเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการวางแผนปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นต่อไป

3.2 วิธีการรูปแบบการประเมิน การประเมินสามารถทำได้หลายวิธี หลายรูปแบบ แต่โดยสรุปมีวิธีการหลัก ๆ อยู่ 3 วิธี

3.2.1 การประเมินโดยแบบทดสอบหรือข้อทดสอบ เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนว่ามีความก้าวหน้าเพิ่มขึ้นหรือไม่

3.2.2 การประเมินโดยแฟ้มพัฒนางานหรือชิ้นงาน เพื่อวัดพัฒนาการหรือความก้าวหน้าใน คุณภาพของผลงานที่เกิดขึ้นจากความสามารถของเจ้าของชิ้นงาน

3.2.3 การประเมินโดยการสังเกตหรือการสัมภาษณ์ การประเมินในบางเรื่อง เช่น การประเมินพฤติกรรมกรรมการแสดงออก วิธีการสังเกตจะมีประโยชน์มาก จะทำให้ทราบการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมว่าเป็นไปในทางที่ดีขึ้นหรือแย่ลง

ดังนั้น ก่อนที่จะมีการประเมินจะต้องมีการวางแผนก่อนว่าจะประเมินโดยวิธีใด ช่วงระยะเวลาไหน เกณฑ์ผ่านการประเมินจะกำหนดไว้ที่ระดับใด และจะใช้วิธีการวัดค่าทางสถิติอย่างไรจึงจะเหมาะสม ง่ายต่อการปฏิบัติและมีความเที่ยงตรง

การประเมินเป็นการเปรียบเทียบการพัฒนาหรือความก้าวหน้าก่อนการวางแผน แก้ไขปัญหา กับผลที่จะเกิดขึ้นจากการแก้ปัญหาตามแผนที่วางไว้ ความเที่ยงตรงและมาตรฐานของการประเมินจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง หากไม่มีความเที่ยงตรง จะทำให้ไม่ทราบผลกระทบที่แท้จริงว่าประสบผลสำเร็จ มีความก้าวหน้า หรือมีปัญหาคืออุปสรรคอย่างไร ซึ่งจะมีผลกระทบต่อ การวางแผนแก้ไขปรับปรุง

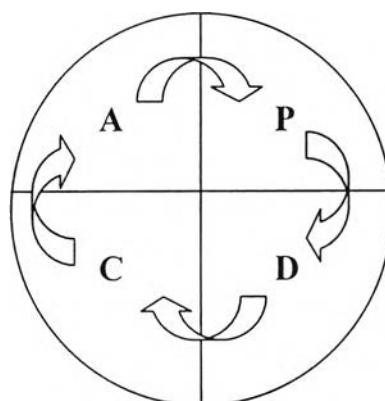
4. A = Action – การปรับปรุงแก้ไข

นำผลกระทบที่ได้จากการประเมินมาดำเนินการปรับปรุงแก้ไขเข้าสู่กระบวนการ PDCA ใหม่

1. ในส่วนที่ประสบความสำเร็จ นำมาวางแผนเพื่อพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น
2. ในส่วนที่มีปัญหาคืออุปสรรค นำมาวางแผนเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น จนกว่าจะบรรลุผลสำเร็จ และเมื่อสามารถแก้ไขปัญหาลงแล้วก็วางแผนพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

วงจร PDCA จึงเป็นวงจรการพัฒนาที่จะต้องหมุนให้มีการพัฒนาดีขึ้นเรื่อย ๆ ไม่หยุดนิ่ง องค์การใดหยุดหมุนวงจร การพัฒนาก็จะหยุดชะงักทันที

วงจร PDCA

ตอนที่ 5 เครือข่ายการเรียนรู้ชุมชนและเครือข่ายการศึกษาออกโรงเรียน

จากการศึกษาค้นคว้าไม่พบว่ามีการทำวิจัยที่เกี่ยวกับชมรมครูเครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้ชุมชนและเครือข่ายการศึกษาออกโรงเรียน ซึ่งจะสามารถนำผลการวิจัยมาประยุกต์ใช้กับเครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้ของชมรมครูฯ ได้

กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย (2536) ศึกษาวิจัยเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน ใช้วิธีการวิจัยจากการศึกษาเอกสารและการสำรวจข้อมูลภาคสนาม เลือกพื้นที่หมู่บ้านห้วยม้าแก้ง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน กำหนดเป้าหมาย 2 ประการ คือ 1) เป็นการจัดการศึกษาที่เป็นการเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนหรือองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น 2) เป็นการขยายความรู้หรืออุดมการณ์หรือความ ตระหนักในการอนุรักษ์ ดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้กับบุคคลหรือองค์กรที่ยังมีความไม่เข้าใจให้ตระหนักต่อความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ที่มีต่อการดำรงอยู่ของชุมชน ได้กำหนดประเด็นศึกษาระดับเครือข่ายการเรียนรู้ 4 ระดับคือ เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม เครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบัน ได้ขอค้นพบในแต่ละระดับคือ

เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เป็นเครือข่ายระบบครอบครัวหรือระบบเครือญาติที่มีผู้นำระดับผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่ถ่ายทอดและเรียนรู้หลากหลายรูปแบบในการดูแลรับผิดชอบและอนุรักษ์ป่าชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม แบ่งเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ตามลักษณะการแบ่งกลุ่มบ้าน กลุ่มอาชีพ โดยมีการติดต่อ แลกเปลี่ยนพูดคุยกันภายในกลุ่ม การรับข่าวสาร ความรู้จากภายนอก การอบรม เช่น จาก ผู้นำ จากการทำข่าว หนังสือประจำหมู่บ้าน เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชนกับชุมชน ในอดีตที่เมื่อมีการเดินทางไปอำเภอมีการแวะพักบ้านญาติต่างชุมชน ปัจจุบันมีการติดต่อสัมพันธ์กันในเรื่องพิธีกรรมการประชุมตำบล ทำให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนการรักษาป่า ทราบกฎเกณฑ์ กติการะหว่างหมู่บ้านในการรักษาป่า เครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบันกับสถาบัน สถาบันในหมู่บ้านที่มีบทบาทมากคือ สถาบันทางศาสนา และสถาบันทางการศึกษา ชุมชนมีส่วนร่วมทั้งวัดและโรงเรียนเหมือนเตา จะมีลักษณะสามเส้าที่ให้แนวคิด พูดคุย มีกิจกรรมร่วมกันในการปลูกฝังและมีประโยชน์เกี่ยวกับป่า

จินดา นูเร (2538) ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาและการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนโดยใช้เทคนิคเดลฟายจากผู้เชี่ยวชาญ 30 ท่าน ผลการวิจัยพบว่า ศูนย์การเรียนรู้ควรเป็นของชุมชน

ดำเนินงานโดยชุมชนและเพื่อชุมชน อาศัยหลักความร่วมมือและการพึ่งตนเองให้สอดคล้องกับ ธรรมชาติสังคม ท้องถิ่นและความแตกต่างระหว่างบุคคล สำหรับประโยชน์จะเป็นจุดเกิดสังคม แห่งการเรียนรู้ สร้างโอกาสทางการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ และเกิดเครือข่ายการเรียนรู้

สุทิน ศรีคำไทย (2538) ทำการวิจัยเรื่อง ความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายการจัดการ ศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อศึกษาความสำเร็จและอุปสรรคของการพัฒนาเครือข่าย การจัดการศึกษานอกโรงเรียนโดยศึกษาจาก ผู้อำนวยการ ผู้ช่วยผู้อำนวยการและหัวหน้าศูนย์ การศึกษานอกโรงเรียน หัวหน้าศูนย์และเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน และครู อาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียนจำนวน 106 คน พบว่า ปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนา เครือข่ายงานการศึกษานอกโรงเรียนคือ 1) ผู้ปฏิบัติงานเป็นผู้ที่มีเหตุในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น 2) ผู้บังคับบัญชาควรกำหนดกรอบนโยบายให้ชัดเจน 3) มีการติดตาม และประเมินผลการบริหาร งาน 4) ให้โอกาสผู้อื่นได้แสดงความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ 5) ผู้ปฏิบัติงานมีความรู้ความ สามารถด้าน บริหาร และ 6) การประสานงานควรจัดเป็นรูปของคณะกรรมการการประสาน งาน ส่วนอุปสรรคของการพัฒนาเครือข่าย คือ 1) ความต่อเนื่องของการประสานงาน 2) ระเบียบกฎเกณฑ์การปฏิบัติงาน 3) การตัดสินใจสั่งการล่าช้าของผู้บังคับบัญชาและ 4) การมี ความสนใจเกี่ยวกับนโยบายของจังหวัด และกรมในการบริหารงาน

พวงพิน เลี่ยมคง (2538) ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จต่อการสร้างเครือข่ายการ ศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีขอบเขตเฉพาะเครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียน สายสามัญวิธีเรียนทางไกล กลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนผู้บริหารของเครือข่ายภาครัฐ 4 กระทรวงหลัก ครูประจำกลุ่ม ผู้บริหารโรงเรียน ผู้บริหารและผู้ช่วยหน่วยงานภาครัฐและเอกชนรวมทั้งสิ้น 305 คน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างเครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด นครศรีธรรมราช อยู่ในระดับสูงมาก ประกอบด้วย 6 ปัจจัย คือ 1) มีเป้าหมายร่วมกัน 2) มี หลักการร่วมกัน 3) ตระหนักความจำเป็นจะต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน 4) โอกาสที่จะได้เรียนรู้ การร่วมมือกัน 5)ระบบข้อมูลเพื่อบริการสมาชิกและประชาชน 6) ผู้นำและกลไกที่จะเชื่อมประสาน

สหพันธ์ เตชะอธิก ปรีชา อุตระกุล และชิน ศรีสวัสดิ์ (2533) ทำการวิจัยเรื่อง ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อทราบลักษณะผู้นำว่าเป็นผู้นำ ปัจจุบันหรือผู้นำองค์กร 2) เพื่อทราบความสามารถและศักยภาพของผู้นำในการร่วมพัฒนาชุม

ชนท้องถิ่น 3) เพื่อทราบปัจจัยที่ทำให้ผู้นำมีบทบาทในการเป็นผู้นำ 4) เพื่อทราบลักษณะเครือข่ายของผู้นำท้องถิ่น 5) เพื่อประเมินศักยภาพและความสามารถของผู้นำ และเพื่อประเมินศักยภาพเครือข่ายผู้นำในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นโดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ จากการบันทึกของนักพัฒนา นักวิจัย และการประชุมสัมมนาในวงการพัฒนาชนบทที่เกี่ยวกับผู้นำหลาย ๆ มิติ แหล่งข้อมูลปฐมภูมิใช้วิธีการเลือกศึกษาผู้นำเป็นกรณีศึกษา 7 กรณี มีข้อค้นพบที่น่าสนใจดังนี้

1. การเกิดขึ้นของเครือข่าย เครือข่ายอาจเกิดขึ้นได้ 2 แบบ คือ

1.1) เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากญาติ เครือข่ายทางเศรษฐกิจและเครือข่ายของความเชื่อถือ

1.2) เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้น จากความพร้อมและความต้องการของผู้นำเครือข่ายเองบางกรณีเกิดจากความพร้อม ความต้องการของผู้นำ และเครือข่ายการประสานกันกับการหนุนช่วยจากองค์กรภายนอกชุมชน

2. ลักษณะของเครือข่าย จำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายความคิด เครือข่ายกิจกรรม และเครือข่ายสนับสนุนทุน

3. ความสัมพันธ์ของเครือข่าย แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ

3.1) ความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้นำกับชาวบ้าน ผลการวิจัยพบว่ามีพัฒนาการความสัมพันธ์ดังนี้

1. ในหมู่บ้านมีความขัดแย้ง เมื่อผู้นำเสนอทางออกที่ช่วยแก้ปัญหาของชุมชนได้ ชาวบ้านส่วนอื่น ๆ จึงเข้ามาร่วมมือกับผู้นำมากขึ้น (ขัดแย้ง – สำเร็จ – ร่วม)

2. เมื่อผู้นำเริ่มกิจกรรมครั้งแรกชาวบ้านรอดูท่าที พอประสบความสำเร็จจึงเข้าร่วม (รอดูท่าที – สำเร็จ – ร่วม)

3. ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำอยู่ก่อนแล้ว เมื่อผู้นำพาชาวบ้านทำกิจกรรมประสบผลสำเร็จชาวบ้านก็ร่วมต่อไป (ร่วม – สำเร็จ – ร่วม)

4. ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำต่อมากิจกรรมประสบความล้มเหลวจึงเกิดความขัดแย้ง (ร่วม – ล้มเหลว – ขัดแย้ง)

3.2) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้นำอื่น

3.3) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับเจ้าหน้าที่รัฐ

4. มิติความสัมพันธ์ของเครือข่าย เกิดขึ้นทั้งมิติความสัมพันธ์ในแนวราบและมิติความสัมพันธ์กึ่งแนวราบกึ่งแนวตั้ง

5. ความเข้มแข็งของเครือข่าย การสร้างเครือข่ายจะเกิดขึ้นในลักษณะ เครือข่ายภายในชุมชนและเครือข่ายภายนอกชุมชน ความเข้มแข็งของเครือข่ายจะมีอยู่ที่การมีส่วนร่วมของสมาชิก ซึ่งระดับการมีส่วนร่วมมีอยู่ 5 ระดับ เกี่ยวกับการร่วมคิดและวิเคราะห์ถึงปัญหา การตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติ และการติดตามประเมินผล

วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540) ทำการวิจัยเพื่อวิเคราะห์รูปแบบและปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่ที่ศึกษาได้แก่ เครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มฮักเมื่องน่าน เครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่วาง เครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน ลุ่มน้ำแม่จัน – แม่สะลอง และเครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนบ้านป่านอด รวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลเป็นเวลา 16 เดือน การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก สัมภาษณ์แบบกลุ่ม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการศึกษาเอกสาร รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่นำเสนอได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ ในหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องมีข้อค้นพบที่น่าสนใจดังนี้

1. องค์ประกอบหลักของเครือข่ายการเรียนรู้ได้แก่ คน ความรู้ และทรัพยากร ศักยภาพขึ้นอยู่กับผู้นำสามารถเชื่อมประสานความรู้เก่า และใหม่ที่เกี่ยวข้องป่าในการรวมพลังคนในชุมชน ให้ความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าไม้ กระบวนการเรียนรู้ในเครือข่ายมีการนำความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างความตระหนักต่อปัญหา และการถ่ายทอดความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สมาชิกเรียนรู้ร่วมกันโดยใช้เวทีแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ และมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบทางการ เพื่อถ่ายทอดวิทยาการสมัยใหม่ในการแก้ปัญหาของชุมชน

2. ปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ได้แก่ ผู้นำที่ได้รับความศรัทธา และมีความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาชุมชน การสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน การประสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์

3. รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่นำเสนอ

3.1) เครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จ พัฒนาจาก เครือข่ายระดับ คน – คน ไปสู่ คน – กลุ่ม และ กลุ่ม – กลุ่ม

3.2) กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ประกอบด้วย 3 กระบวนการคือ

3.2.1 การก่อตัวเริ่มจากการสร้างผู้นำ โดยอาจเป็นตามธรรมชาติ หรืออาจเป็นผู้นำภายในหรือภายนอกชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนให้แก้ปัญหาของชุมชน

3.2.2 การขยายและการเชื่อมประสาน เน้นการสร้างการรวมกลุ่มให้เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง การร่วมแก้ปัญหา การเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ พัฒนาฐานความรู้เดิมและสร้างองค์ความรู้ใหม่ซึ่งเชื่อมโยงภูมิปัญญาเดิมและวิทยาการสมัยใหม่

3.2.3 การดำรงอยู่เน้นให้สมาชิกของเครือข่ายมีการร่วมกิจกรรม การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง พัฒนาศักยภาพของสมาชิกในการเรียนรู้ปฏิสัมพันธ์ และการร่วมแก้ปัญหาตลอดจนมีการขยายพื้นที่เครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรม โดยมีการวางแผนอย่างมีเป้าหมาย

ปาน กิมปี (2540) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเอง เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง กับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งพาตนเอง โดยศึกษากรณีศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ 3 เครือข่ายคือ กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ กลุ่มปืมน้ำมันชุมชนสหกรณ์ การเกษตรศรีประจันต์ และกลุ่มยุวเกษตรกรกรเกษตรพัฒนา การวิจัยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม รูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเอง ที่ได้สังเคราะห์ได้รับการตรวจสอบความเป็นไปได้และปัจจัยความสำเร็จจากผู้ทรงคุณวุฒิโดยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า

1. เครือข่ายการเรียนรู้มีพัฒนาการมาจากการตระหนักถึงปัญหาและความต้องการด้านเศรษฐกิจของ ชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีการใช้ “ เครือข่ายสังคม ” เป็นศูนย์กลางในการดำเนินงานภายในเครือข่าย และมีการขยายเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายในภาครัฐ เอกชน ชุมชน ธุรกิจ และหรือองค์กรวิชาการ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นหลัก

2. กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนที่พบในเครือข่ายการเรียนรู้ มีทั้งกิจกรรมในด้านการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ และแก้ปัญหาอันเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิต ด้านพัฒนาข่าวสารข้อมูล และด้านพัฒนาทักษะและอาชีพ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง ตลอดจนการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการ โดยองค์กรเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วยการใช้ความรู้จากการศึกษาแบบทางการเสริมต่อด้วยการศึกษานอกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย อันเป็นกระบวนการต่อเนื่อง

3. ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนที่สำคัญคือ

3.1) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา การให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของรัฐต่อนโยบายการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชนความร่วมมือ และการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง

3.2) ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความตระหนักในปัญหาของชุมชน การมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาของชุมชน ตลอดจนความสามารถในการประสานเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่าย โดยเน้นการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง

จากผลงานวิจัย เกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้ ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความสำเร็จ ในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้คือ มีเป้าหมาย หลักการร่วมกัน ตระหนักถึงความจำเป็นของการสร้างเครือข่าย มีความร่วมมือกัน มีระบบบริการข้อมูลเพื่อบริการแก่สมาชิก มีผู้นำและกลไกที่จะเชื่อมประสานเครือข่ายให้เข้มแข็ง ดังนั้น การสร้างเครือข่ายควรมีการกำหนดนโยบายที่ชัดเจน ปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ มีการติดตามและประเมินผลงานที่ปฏิบัติ สมาชิกให้ความร่วมมือ มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน องค์ประกอบที่สำคัญของการสร้างเครือข่ายคือ คน ความรู้ และทรัพยากร